

HISTORISCHE KRING EEMNES

DOEL VAN DE VERENIGING IS:

Bevordering van de kennis van- en de belangstelling voor de geschiedenis in algemene zin en de geschiedenis van Eemnes, met aansluitend gebied, in het bijzonder.

jaargang 34, nr. 3

september 2012

verschijnt viermaal per jaar

BESTUUR

Voorzitter:

Mw. N.E. Lemckert, Struisgras 21
3755 WB Eemnes, 035-5311913

Secretaris:

J.J. Groeneveld, Zilverchoon 37,
3755 TH Eemnes, 035-5381609

Penningmeester:

J. Frantsen, 035-5310442
HKE-Girorekening nr. 2080362
HKE-Rabobank nr. 315911425

Leden:

H.A. van Hees, 035-5389849
J.B. Nouwens, 035-5389239
R.T. van der Schaaf, 035-5386094
Mw. E.C.M. Seure, 035-5310129
J.J. Smids, 035-5387572
J.J. van Wijk, 035-5314689

LEDENADMINISTRATIE

G.A.M. van Wijk-Blom, 035-5314689,
Raadhuislaan 39, 3755 HA Eemnes.

KWARTAALBLAD

Redactieadres/advertenties

Graanoogst 3, 3755 HN Eemnes,
035-5387572, jjsmids@casema.nl

Eindredacteur:

Joop Smids

Opmaak:

Hans van Gelder

Druk:

Graficient Printmedia – Almere

Losse nummers

€ 4,- excl. verzendkosten

LIDMAATSCHAP

€ 14,- p.j., incl. kwartaalblad, voor leden in de BEL-gemeenten (Blaricum Eemnes en Laren NH). Leden buiten dit gebied betalen € 20,- p.j. i.v.m. verzendkosten.
Opzegging schriftelijk voor 1 december.
Vrienden HKE minimaal € 15,- p.j.

INTERNET HKE-ACTUEEL

www.historischekringeemnes.nl
info@historischekringeemnes.nl

WERKGROEPEN

Bebouwingsgeschiedenis:

R.T. v.d. Schaaf, 035-5386094

Beeld en Geluid:

J. Frantsen, 035-5310442

Beheer archief:

J.J. Groeneveld, 035-5381609

Beheer voorwerpen:

H.H.M. van Roy, 035-5312531

Bibliografie:

R.T. van der Schaaf, 035-5386094

Foto's:

P. Scholte, 035-5387269

Genealogie:

H.A. van Hees, 035-5389849

Interviews:

H.A. van Hees, 035-5389849

Tentoonstelling:

J.B. Nouwens, 035-5389239

Website:

W.A.M. de Witte, 035-5388130

© 2012 Historische Kring Eemnes. Alle rechten voorbehouden. Het geheel of gedeeltelijk overnemen van artikelen is slechts toegestaan na toestemming van de redactie. De uitgever heeft er naar gestreefd de rechten van illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen nog bepaalde rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht zich te wenden tot de uitgever: info@historischekringeemnes.nl. Auteurs die in dit tijdschrift publiceren geven daarmee onvoorwaardelijk toestemming tot het in digitale vorm opnemen in openbare databases.

Inhoud

Oudheidkamer	147
Van de voorzitter	148
Jannetje Parvé, ambachtsvrouw van beide Eemnessen (<i>Jan Out</i>)	149
Nieuw boek in aantocht: Van ballenwinkeltjes tot Minnehof	155
Het levensverhaal van Fenna en Gerard ter Avest (<i>Cees van Rijsdam</i>)	156
De familie Hamdorff, die voortkwam uit de Eemnesser familie Grootveld (<i>Michel Majoor</i>)	170
De familie Grootveld te Eemnes - Deel 2 (<i>Harry van der Voort</i>)	181
Infrastructuur en ontwikkeling van Eemnes 1815-1940 deel 3: Groei en stilstand in voor- en tegenspoed (<i>Jaap Groeneveld</i>)	194
Boekbespreking: De dood van een erfgooiër - 100 plaatsen van herinnering tussen Vecht en Eem	213
Aankondiging Herfstavond	214
Schenking schilderij hervormde kerk Eemnes-Buiten	215
Inleveren kopij voor het volgend nummer	216

Van de redactie

Helaas is het momenteel niet meer mogelijk de Pieterskerk, beter bekend als het Dikke Torentje, voor bezoekers open te stellen. Niet voor kerkdiensten en ook niet op Open Monumentendag. Het voorportaal evenwel is nog steeds te betreden wanneer het Eemnesser Luidgilde bij speciale gelegenheden de beide klokken in beweging brengt. Dankzij de Historische Kring Eemnes kunt u tot eind oktober in de Oudheidkamer kennismaken van de roerige geschiedenis van het Dikke Torentje. De van oorsprong katholieke kerk, die indertijd overgedragen moest worden aan de protestanten, beleefde overstromingen, een brand en herstelwerk-

zaamheden. Het is een afwisselende tentoonstelling met foto's vanuit het grijze verleden tot heden, voorwerpen zoals oude Bijbels, een avondmaalstel en doopschaal, maar ook de stoofjes waarop leden van ons koninklijk huis hun vermoeide voeten konden laten rusten. U hoort de klanken van het orgel en de klokken. We weten niet welke plannen de nieuwe eigenaren hebben met het Dikke Torentje. Neem daarom het zekere voor het onzekere en kom (zolang dat nog kan) op een zaterdagmiddag langs om te zien hoe het was.

Joop Smids

Tentoonstelling Oudheidkamer

tot eind oktober 2012

tentoonstelling:

Het Dikke Torentje

(Pieterskerk te Eemnes-Binnen)

Oudheidkamer Eemnes
Raadhuislaan 2a
Telefoon 035-5382375

Geopend:
zaterdag van 14.00-16.00 uur
Toegang gratis

Van de voorzitter

Als het kwartaalboekje op de deurmat valt is, de zomer al zo wat voorbij en zijn veel vakantiegangers weer terug op hun thuisbasis. En dat laatste geldt zeker ook voor uw voorzitter. Sinds ik meer betrokken ben bij onze Historische Kring kijk ik op vakanties ook weer anders om mij heen. Sommige steden waar je komt, zijn bijna al openluchtmusea. Mooi om te zien, daar niet van. Boeiender vind ik die streken waar de afweging wordt gemaakt tussen 'de bulldozer er overheen' of toch restaureren en bewaren voor het nageslacht. Zo kwam ik in een plaats waar ik ruim

veertig jaar geleden in een toen karakteristiek, oud huis heb gewoond. Tot mijn grote vreugde was het huis nu samen met een aantal omliggende gebouwen verklaard tot historisch gebied. Jammer dat de directe omgeving volledig ten prooi was gevallen aan de bulldozeraanpak. De woonkolossen herbergden een niet te tellen aantal appartementen op een evenmin te tellen aantal verdiepingen. Politieke strijd, emotionele debatten, belangen van investeerders, lobbywerk van de plaatselijke historische vereniging: het waren roerige tijden geweest zo bleek bij navraag.

Eenmaal weer in Eemnes fietste ik met het mooie weer door de polder met de oude waaien en het uitzicht op de karakteristieke skyline van Eemnes. Een beeld dat veel geschiedenis herbergt, geschiedenis die ook op veel plaatsen gelukkig nog tastbaar aanwezig is. Als Historische Kring Eemnes proberen we de geschiedenis toegankelijk te maken en aan te vullen met nieuwe feiten en beelden met ondermeer de bibliotheek, tentoonstellingen en publicaties. Ook dit keer tonen de verhalen in dit blad weer aan hoe zeer onze huidige wereld geworteld is in de geschiedenis. Die kennis draagt bij om het heden te begrijpen en goede keuzes te maken voor de toekomst van Eemnes.

Een Historische Kring om trots op te zijn, vindt u ook niet?

Liesbeth Lemckert

Jannetje Parvé, ambachtsvrouw van beide Eemnessen.

JAN OUT.

Als we het hebben over emancipatie van de vrouw, dan denken we aan voorvechtsters als de zeer geleerde Belle van Zuylen, de patriottisch gezinde gezusters Betje Wolff en Aagje Deken of de eerste vrouwelijke arts, Aletta Jacobs. Maar dichterbij huis, in onze eigen Eemnesser geschiedenis, was er een vrouw, die als bestuurder al haar mannetje stond: Jannetje Parvé. Veel weten we niet van haar, maar met behulp van schaarse gegevens heb ik haar in dit artikel in de schijnwerpers gezet.

Op 12 april 1668 vertrok uit Rotterdam het VOC-schip “De Zuidpolsbroek” voor een reis naar Indië. Meevarend koopman en Raad van Indië, Aernout van Overbeke, hield een dagboek bij. Daaruit weten we dat er ook een onderkoopman, Daniël Parvé, op dit schip voer. De bemanning, 269 zielen, had twee maanden soldij vooruit betaald gekregen. De koopman noteerde hoeveel dat per rang bedroeg. Hijzelf was de hoogst verdienende: f 100 per maand, de schipper verdiende f 80 en onderkoopman Parvé moest het met f 40 doen. Dat was een veelvoud van wat de gewone bemanning beurde: een onervaren matroos was de laagst betaalde met f 5 per maand, de meer ervaren matrozen ontvingen f 10 à f 12 per maand.

Aan boord bevonden zich niet alleen mannen, maar vanuit Holland vaarden ook vijf vrouwen en vier kinderen mee; aan de Kaap stapten nog eens twee vrouwen en vier kinderen op. Eén van de vrouwelijke passagiers was Machteld Castelein, de echtgenote van Daniël Parvé, met wie zij op 13 maart dat jaar in Amsterdam getrouwd was.¹

Op 7 oktober 1668 kwam de Zuidpolsbroek bij het Kasteel in Batavia, het huidige Jakarta, aan. Machteld zal een zucht van verlichting geslaakt hebben: zij was 7 maanden zwanger. Op 6 december beviel zij van haar eerste kind: zoon Mattheus. In de volgende jaren maakte haar man carrière; hij wist zich op te werken van koopman tot opperkoopman uiteindelijk tot Raad-extraordinair van Indië. Het gezin groeide, er werden waarschijnlijk nog 3 kinderen geboren: op 14 december 1670 werd dochter Johanna gedoopt en drie jaar later een tweede zoon: Anthony. Over een vierde kind, dochter Maria, zijn de bronnen niet duidelijk. Niet allen

Het woonhuis van de familie Van Norden-Parvé aan de Herengracht 286, dat rond 1620 gebouwd werd door Joost Hendrik Jansz. Jannetje had het huis met stal voor f 42.000 gekocht. Later verwierf zij ook het buurhuis no 288. Tekening van Caspar Philips

bleven in leven. Vóór mei 1675 stierf de oudste zoon Mattheus en op 6 november 1679 overleed vader en echtgenoot Daniël, 52 jaar oud.²

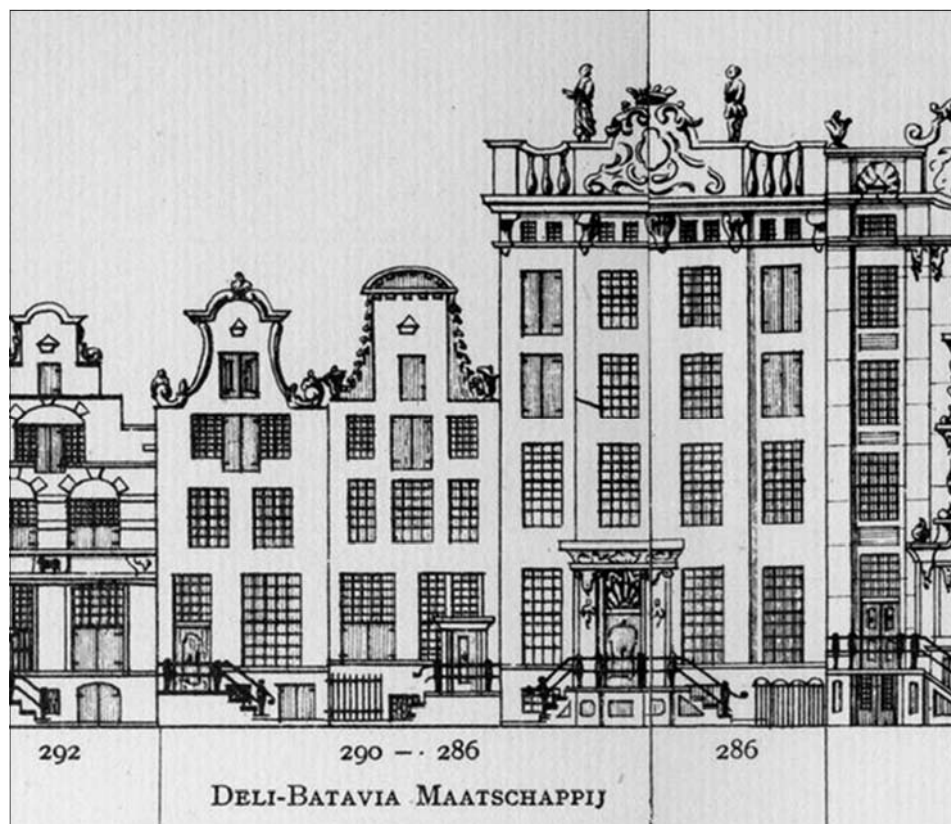
Dochter Johanna, die als roepnaam Jannetje had, groeide op en werd gezien de aanzienlijke som geld, die vader het gezin naliet, een begeerde bruid. Zij huwde uiteindelijk met Wybrandus Lychton, koopman op de Levant (het Midden-Oosten), die het tot lid van de Raad van Indië bracht.

In 1699 repatrieerden moeder Machteld, inmiddels hertrouwd en opnieuw weduwe geworden, met dochter Jannetje en haar echtgenoot Wybrandus. Vlak voor hun vertrek maakten zij geld over naar het vaderland: moeder f 195.000 en dochter f 80.170.

Op de thuisreis met het schip Concordia arriveerde men op 27 januari 1700 bij Kaap de Goede Hoop. Daar werden Wybrand, die als Vice Admiraal van de vloot was aangesteld, door Gouverneur Willem Adriaan van der Stel en enkele andere bestuursleden officieel welkom geheten. Omdat de wind te sterk was, bleef het gezelschap aan boord. Daags daarna ging de delegatie met Wybrand en zijn vrouw en verdere familieleden aan land, waar een officiële ontvangst plaats vond.

Op 2 juli 1700 legde het schip aan op de rede van Rammekens bij Vlissingen.

Foto van het grachtenhuis uit 1919 van C. Steenbergh. Nog steeds met het wapen van Ambachtsvrouw Jannetje Parvé. Het beeldhouwwerk is in haar opdracht in 1729 door Ignatius van Logteren vervaardigd.

Wellicht was Wybrandus tijdens de reis ziek geworden: hij overleed op 15 juli in Middelburg. Zijn stoffelijk overschot werd naar Amsterdam overgebracht, waar het op 21 april in de Nieuwe Kerk begraven werd.

Zijn weduwe Jannetje hertrouwde op 39-jarige leeftijd met de 34-jarige Ysaac van Norden. Deze was zoon van een wijnkoper en had geneeskunde gestudeerd aan de universiteit van Franeker. Hij was er in 1701 afgestudeerd. De ondertrouw vond plaats op 24 mei 1709 te Amsterdam. Het was echt een standshuwelijk van twee grachtbewoners: Medisch Doctor Ysaac woonde op de Keizersgracht, de rij-

ke weduwe Jannetje op de Herengracht. Zij vestigden zich op de Herengracht.

In 1712, Jannetje was 41 jaar, werd een dochtertje Hester Maghteld geboren. Zij werd op 8 juli in de Westerkerk gedoopt. Doopgetuigen waren oom Cornelis Chasteleijn, Raadordinaris van Nederlands-Indië te Batavia en Anna van Norden, een oudere zus van Ysaac.

In 1714 kocht Ysaac van de Staten van Utrecht de Ambachtsheerlijkheden van de beide Eemnessen. Op 18 juli 1714 vond de overdracht plaats voor de schepenbank van de beide Eemnessen. Hij betaalde er *f* 12.000 voor. Voor nog eens *f* 3.000 kocht hij ook het recht om in beide hervormde kerken de predikanten te mogen goedkeuren (jus approbandi et improbandi). Daaraan was het recht verbonden op een gestoelte in deze kerken en een grafkelder. In de Nicolaaskerk van Eemnes-Buiten liet hij een bank plaatsen. Eerst zou schout Willem Verwey hiervoor plaats moeten maken; later werd besloten de bank op een andere plek te zetten.

Behalve status gaf het bezit van een ambachtsheerlijkheid het recht om allerlei functionarissen te benoemen, die daar jaarlijks voor betaalden. Het was dus ook een vorm van geld beleggen. Ambachtsheer Ysaac deed in mei 1715 zijn eerste benoemingen. Hij zal zoals gebruikelijk ten tijde van de maarschalk van Eemland, die dit namens de Staten van Utrecht deed, burgemeesters, schepenen en raden uit dubbeltallen hebben gekozen en benoemd. In beide kerkelijke gemeenten zal hij tevens de voorgedragen nieuwe kerkmeesters en armmeesters hebben bevestigd.

Het gezin Parvé overkwam niet veel later groot verdriet: dochtertje Hester overleed begin juli 1715. Zij werd op 10 juli in de Nieuwe Kerk begraven. Nog geen jaar later, op 8 april 1716, overleed ook vader Ysaac. Op 14 april werd ook hij in de Nieuwe Kerk begraven. Testamentair liet hij de kerk van Eemnes-Buiten een bedrag van *f* 800 na om het gewelf en de balken opnieuw te kunnen laten schilderen.

Jannetje is nu weer weduwe, kinderloos, en als nieuwe ambachtsvrouw verantwoordelijk voor benoemingen in beide dorps- en kerkbesturen. In de volgende jaren stelde zij diverse functionarissen aan, waaronder Mr. Alard Pannekoek als secretaris van beide Eemnessen en Willem Verwey voor zijn verdere leven als schout en gadermeester (inner van diverse belastingen).

Jannetje was trots op het bezit van de ambachtsheerlijkheden van de beide Eemnessen. Zij liet in de attiek³ van haar huis aan de Herengracht het wapen van Parvé met in het hartschild dat van de beide Eemnessen verwerken. Ignatius van Logteren (1685-1732) was de beeldhouwer hiervan.

Het was in die tijd voor de rijkere de gewoonte om 's zomers op een buiten te

Slechts enkele straatnaambordjes in Voorburg herinneren aan de oude buitenplaats van Jannetje Parvé. De huidige buitenplaats Eemwijk ligt aan het Oosteinde en is in 1918 gebouwd als particulier landhuis.

vertoeven en 's winters in de stad. Jannetje kocht, na 1721, een buitenplaats in Voorburg. Zij liet in plaats van de bestaande boerderij een herenboerderij bouwen, die zij de naam 'Eemwijk' gaf. Vanuit dit buiten schreef zij in 1726 aan de heren Statenleden van Utrecht een bijzondere brief, die bij toeval bewaard is gebleven.⁴ In hedendaagse taal schrijft zij:

“Hoogedele Heren,

In antwoord op uw schrijven van 14 augustus betreffende het aanstellen van

Roomse Buurmeesters en Armmeesters deel ik u mee, dat sinds de reformatie het aantal gereformeerden zo gering was (vooral in Eemnes-Binnen), dat wij niet altijd geschikte gereformeerden voor deze functies konden vinden.

Vanwege dat kleine aantal gereformeerden besloot U zelf om na het opheffen van de Hoge Jurisdictie in 1702 om het Gerecht niet meer als vanouds te herstellen. De schepenbanken van Eemnes-Buiten en Eemnes-Binnen werden samengevoegd. De drie gereformeerde leden die Eemnes-Binnen moest afvaardigen, waren vaak onbekwame daghuurders, die tevens als schepen en kerkmeester aangesteld waren.

Als het maar enigszins kan, wordt er een gereformeerde als buurmeester aangesteld. Maar momenteel wordt deze functie in Eemnes-Binnen door een inwoner van roomse huize uitgeoefend. Deze is een zeer gerespecteerd mens (die niets ten nadele van kerk, republiek of zijn regio zou doen. Bovendien is dit werk van zo gering belang, dat het niet de moeite waard voor u is om u er druk over te maken).

Ik hoop, dat u niet van plan bent om een zo respectabel mens tussentijds af te zetten en dat hij zijn normale periode kan afmaken. Daarna kan een gereformeerde het van hem over nemen. (Ik ben wel bang voor ongeregelde heden als een dagloner als buurmeester wordt aangesteld. Ook al omdat de meerderheid van Eemnes-Binnen van roomse huize is en het Gerecht al goedgekeurd had, dat daar beurtelings een roomse en een gereformeerde armmeester wordt aangesteld. De kinderen, die ondersteuning krijgen, worden er opgevoed in de religie van hun ouders, “*waardoor conscientiedwang en liefdeloosheid verbannen wordt.*”)

U bent verkeerd geïnformeerd als u stelt, dat er dit jaar een Roomse armmeester in

Binnendijk is aangesteld. Ook klopt het niet, dat er in Buitendijk een roomse buurmeester en armmeesters zouden zijn. Daar is nu Jan van Veeren buurmeester en Claas Burger en Matthijs Blom zijn de armmeesters, allen van gereformeerde hui-ze.

De roomsen worden niet bevoorrecht en hun invloed wordt steeds meer ingedamd. Ik zal mijn best doen om zo mogelijk steeds gereformeerden aan te stellen. Hiermee hoop ik u naar genoeg te hebben geantwoord,
Jannetje Parvé weduwe van Norden,
Eemwijk bij Voorburg, de 20e september 1726.”

De reactie van de Staten van Utrecht is niet bekend. Het resultaat van hun verscherpt toezicht wel: de katholieken werden uitgesloten voor functies als schout, schepen en buurmeester. De regeling rond de armen en de armmeesters bleef in Eemnes bestaan.

Op 25 maart 1735 overleed Jannetje Parvé in Amsterdam. Vijf dagen later werd ook zij in de Nieuwe Kerk begraven. De koster hadden in opdracht van de kerkmeesters van de kerken de bevolking hiervan laten horen: de klokken waren langdurig geluid. Koster/schoolmeester Govert van de Hoek van Eemnes-Buiten ontving “voor het overluiden van de Mevrouw van de beijde Eemnessen” f 41,05.

Dominee Johannes Hagelis van de Nieuwe Kerk en Hieronymus de la Croix waren executeurs-testamentair van de overledene. Op 29 augustus 1735 lieten zij de Ambachtsheerlijkheden van de beide Eemnessen in het openbaar veilen. Cornelis Hasselaer, rijk geworden in de VOC, kocht deze voor f 30.000. Daags na de aankoop regelde hij de overdracht voor notaris Tzeeuwen, waarbij hij contant betaalde. Op 1 september vond de overdracht voor de schepenbank van de beide Eemnessen plaats. De periode Van Norden-Parvé was hiermee beëindigd.

NOTEN

1. Buyten gaets. Twee burleske reisbrieven van Aernout van Overbeke (ed. Marijke Barend-van Haef-ten & Arie Jan Gelderblom). Verloren, Hilversum 1998, blz. 15, 23 en 24.
2. Jaarboek C.B. voor Genealogie (2002) blz. 71.
3. Een attiek is een verhoging boven de kroonlijst van een gevel om het dak aan het zicht te onttrek-ken.
4. Deze brief werd rond 1975 in het gemeentearchief gevonden tussen de stukken uit 1826. Het is een kladbrieven, waarin gedeelten werden geschrapt. Deze gedeelten zijn goed leesbaar en (op deze manier) in de tekst opgenomen. In het Provinciaal Archief is de definitief verzonden brief niet te-ruggevonden, wel soortgelijke brieven betreffende Odijk, Bunnik en Houten (Het Utrechts Archief, inv. no 233; 291-1: Brieven afkomstig van de Colleges of personen...enz.)

NIEUW BOEK IN AANTOCHT!

Van ballenwinkeltjes tot Minnehof

DE EEMNESSER MIDDENSTAND SINDS 1890

Het jaar 2012 staat voor Eemnes in het teken van De Minnehof. Het nieuwe winkelcentrum is eindelijk voltooid! Een grote verandering in het Eemnesser winkelbestand!

Een goede aanleiding voor de Historische Kring Eemnes om aandacht te besteden aan de geschiedenis van de Eemnesser winkels en middenstand! Na veel voorbereidend werk zal er dit najaar een nieuw boek verschijnen onder de titel:

Van ballenwinkeltjes tot Minnehof De Eemnesser middenstand sinds 1890

Het boek is samengesteld en geschreven door Henk van Hees. In vier periodes worden de ontwikkelingen binnen de Eemnesser middenstand aangegeven. Bij elke periode worden de namen van de middenstanders uit die tijd vermeld. Het boek zal extra aantrekkelijk worden door het grote aantal foto's. Er zijn veel foto's van winkels en winkeliers uit de afgelopen 100 jaar. Maar ook de recente winkeliers zijn niet vergeten. Hoofdmoot van het boek is een lijst met adressen en informatie over alle panden in Eemnes waarin tussen 1890 en 2000 winkels of middenstandsbedrijven gevestigd waren.

Het zal een mooie uitgave van de His-

torische Kring Eemnes worden. Belangstellenden voor het boek kunnen zich vanaf 29 september a.s. inschrijven voor het boek. Dat kan elke zaterdagmiddag tussen 14.00 en 16.00 uur in de Eemnesser Oudheidkamer, Raadhuislaan 2A Eemnes.

Nadere informatie zal via de pers gegeven worden.

Het levensverhaal van Fenna en Gerard ter Avest

CEES VAN RIJSDAM

“Altijd waren jullie in de weer om te zorgen voor mensen, die alleen of ziek waren; er werd een luisterend oor geboden en velen hebben jullie in vertrouwen genomen. Als men er om vroeg, gaf u ze raad. U realiseert zich ten volle dat u erg bevoorrecht bent dat u samen nog steeds zelfstandig woont.”

Deze woorden werden in april 2008 uitgesproken door burgemeester Roland van Benthem bij de uitreiking van een koninklijke onderscheiding aan Fenna ter Avest. En deze woorden roepen de vraag op naar meer informatie en toelichting op het rijke en sociale leven van Fenna en Gerard ter Avest.

Eerst maar eens nader kennismaken met deze bekende en hoogbejaarde Eemnesers.

Gerard (Gradus) werd geboren op 7 mei 1920, en is nu dus 92 jaar. Hij kwam ter wereld in Wierden (Overijssel). Zijn vader heette Hendrik ter Avest en werd geboren in 1888. Zijn moeder droeg de naam van Johanna Hendrika Toeters, zij werd geboren in 1890. Gerard had twee zusters, waarvan er één al is overleden. Van 1920 tot 1942 heeft Gerard in Wierden gewoond. In de oorlog was er de dreiging dat hij kon worden opgepakt. Daarom kwam hij via Baarn naar Eemnes en is ondergedoken geweest bij de familie van Hendrik van Klooster, aan de Wakkerendijk 178. Twee jaar en acht maanden is hij liefderijk opgenomen geweest in dat gezin en deed daar zijn werk als boerenknecht.

Fenna is geboren op 27 september 1920 en is nu (op het moment van schrijven) dus 91 jaar. Zij zag het levenslicht op de boerderij aan de Wakkerendijk 190. Haar vader was Lambertus Jacobus van Gelder, veehouder. Haar moeder heette Geertje Kraaikamp. Drie dochters werden er geboren: Fenna, Bep en Jannie. Aangezien er geen zonen in het gezin waren, hebben Fenna en Bep op de boerderij gewerkt als “kerels”.

Op een zekere middag, zo rond vier uur, vroeg Gerard aan Fenna: “zullen we samen een eindje gaan fietsen langs de dijk?”. En zo is het begonnen, ze hebben on-

Ouders van Fenna: moeder Geertje Kraaikamp (1897-1986) en vader Bertus van Gelder (1892-1969).

geveer vier jaar verkering gehad, en zijn op 2 september 1948 getrouwd; dat is nu al weer een echtvereniging van 63 jaar!

Eerst hebben ze gewoond in de woning aan de Laarderweg 126, en wel van 1948 tot 1953. Dat was het voormalige huis van Veltkamp, de verwarmingsmonteur, naast café Tak. In het jaar van de watersnood zijn ze verhuisd naar de woning aan de Laarderweg 62, en daar wonen ze nu nog steeds. Pikant detail: de koopsom van hun tweede huis bedroeg f 4.500.

Jullie zijn gezegend met de geboortes van drie dochters. Vertel ons daar eens wat meer over.

Onze eerste dochter heet Gerie, zij is geboren op 4 juli 1949. Zij is getrouwd met Gert Lamme en zij hebben nu een dochter en een zoon. Hun eerste kind Gert overleed op de leeftijd van anderhalf jaar.

Onze tweede dochter heet Joke, zij is geboren op 25 september 1953. Zij is getrouwd met Wim Hazebroek en zij hebben twee zonen en van één van hen heb-

Gegevens uit het Trouwboekje/Familieregister.

GEHUWD op - 2. SEP. 1948 19		in de gemeente EEMNES	
provincie Utrecht		provincie Utrecht	
en van Gelder		en van Gelder	
geboren te Eindhoven		geboren te EEMNES	
op 7 Mei 1920		op 27 September 1920	
zoon van Mr Avest		dochter van van Gelder	
Hendrik		Kambertus Jacobus	
en van Toekers		en van Kraaikamp	
Johanna Hendrika		Geertje	
Vrij van zegel ingevolge art. 32, 6°, der zegelwet		1917 burgerlijk wetboek. De ambtenaar van den burgerlijken stand, J. A. van Duyn	
Man	In het huwelijk zijn bevestigd	Vrouw	
overleden		overleden	
te		te	
op		op	

ben we een achterkleinzoon genaamd Alexander en sinds kort een achterklein-
dochter Livia. Wim en Joke zijn woonachtig in Elspeet.
Onze derde dochter heet Astrid en is geboren op 20 december 1960. Zij is ge-
trouwd met Ferdi Vugts, Zij hebben twee zonen en wonen in Leusden.

Gerard, hoe is jouw jeugd en leven in loondienst verlopen?
Mijn lagere schooltijd heb ik doorgebracht in Notter (een wijk van Wierden). Op 7
mei 1932 werd ik twaalf jaar, maar moest vanwege de toenmalige schoolwet nog
een jaar langer op de lagere school verblijven. Op 13-jarige leeftijd ben ik thuis
gaan werken en bij een boer. Toen ik achttien jaar werd, kreeg ik een baan op de
jutefabriek van Ter Horst in Rijssen, op de afdeling elektra en machines. Zoals ik al

vermeldde, moest ik die omgeving uit veiligheidsoverwegingen verlaten en kwam in Eemnes terecht. Daar heb ik bij de familie Van Klooster gewerkt als boerenknecht op de boerderij. Na de oorlog kreeg ik een baan als elektromonteur voor het onderhoud van de machines bij Philips Hilversum, aan de Jan van der Heijdenstraat. In al mijn werkjaren bij Philips ben ik meerdere malen uitgezonden naar de fabrieken in Den Haag, Roermond, Baarn en Huizen. Op 62-jarige leeftijd, in 1982, heb ik gebruik gemaakt van de regeling vroegd uittreden en ging met pensioen.

Fenna, jij als geboren Eemnesser, hoe verliep jouw schooltijd en jouw jeugd?
Op 6-jarige leeftijd ging ik naar de lagere school, de School met den Bijbel, aan de Laarderweg. Juffen en meesters ken ik niet allemaal meer, maar juf Bade en meester Korrelboom nog wel.

Mijn schoolvriendinnen waren: Bep, Jo, Lien en Jannie. Mijn schooldag verliep als volgt: eerst thuis helpen, van 9 tot 12 uur kregen we les, van 12 uur tot 13.30 uur was het etenstijd (je nam je eigen trommeltje met boterhammen mee) en buitenspelen, en van 13.30 uur tot 15.30 uur was er weer tijd voor lessen. De woensdagmiddag en de zaterdag was er geen school.

We hebben een leuke schooltijd gehad, al was het soms wel een beetje streng. Als de school uitging moest ik snel naar huis lopen om vervolgens mee te gaan om de koeien te melken. Vervolgens niet te laat naar bed, want de volgende morgen moest ik weer vroeg op. Een keer per jaar maakten we een schoolreisje per bus. Ik herinner me nog een leuk voorval: juf Bade kreeg verkering met Harmen Pas, die een meelzaak had in Eemnes. Als hij langs de school kwam, ging juf Bade uitgebreid staan zwaaien voor de ramen, en wij maar giechelen. Na mijn lagere schooltijd ben ik thuis gaan werken op de boerderij waar het erg druk was en er was dus geen tijd voor een verdere opleiding. Toch nog een kleine anekdote: ik deed het

Trouwfoto van Gerard en Fenna (1948).

*De boerenfamilie Van Gelder, voor de boerderij aan de Wakkerendijk 190 (net na de oorlog).
Staan achter: onbekend, vader Bertus van Gelder, moeder Geertje Kraaikamp, Bep van Gelder en Fenna van Gelder.*

goed op school en zou een goede onderwijzeres kunnen worden, het hoofd der school heeft nog geprobeerd mijn vader over te halen om mij door te laten leren, maar daar was geen denken aan, ik moest op de boerderij helpen.

Op de boerderij was het ook vaak heel gezellig, altijd veel jongelui over de vloer en heel gezellige avonden. Zat er dan een leuke knul tussen en was hij van katholieke afkomst, dan kon dat in die tijd niets worden. Dus ja, met wat voor man zou ik nog eens trouwen. Vader heeft nog geprobeerd een goede partij te regelen, maar daar wilde ik zelf wel voor zorgen. En ja hoor, in de oorlog was Gerard ter Avest een paar boerderijen verderop ondergedoken; hij werkte daar als knecht en wij leerden elkaar kennen. Ik heb er geen spijt van gehad dat ik heb doorgezet en niet geluisterd heb naar mijn vader.

Kunnen jullie nog gebeurtenissen of voorvallen herinneren uit de oorlogsjaren, en wat waren jullie ervaringen?

Gerard: door mijn vroegtijdige onderduiken heb ik weinig van de oorlog gemerkt,

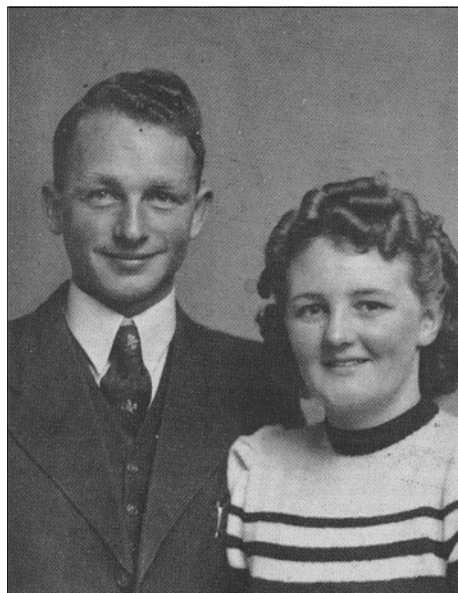
en als er eens een huiszoeking of razzia was, dan liep ik allang bij de koeien achter in het veld. Ik kreeg een goede verzorging en er was genoeg te eten. Na de oorlog, in 1945, ben ik op bezoek geweest bij mijn ouders in Notter. Fenna: in de oorlog heb ik mijn been gebroken na een val van een kar; het been is toen niet goed gezet; daardoor moest ik in 1963 en in 1974 twee zware operaties ondergaan om het been over te laten breken.

Jullie beiden staan bekend als pioniers in het vrijwilligerswerk in onze stad. Laten we daar eens uitgebreid bij stil staan.

Fenna: vanaf de jaren vijftig ben ik vrijwilligster geworden binnen de EHBO-afdeling Eemnes, en dat heb ik volgehouden tot 1990. Ik had een EHBO-diploma en er was een EHBO-post bij ons thuis; dat betekende: een bordje op het huis en een EHBO-tas in huis. Als er dan ergens iets gebeurde, dan kon ik snel gewaarschuwd worden. In 1962 ben ik actief geworden in het bestuur van het Groene Kruis afdeling Eemnes, toen met dokter Smit als hoofdbestuurslid. Dat waren 25 mooie jaren als bestuurslid in de periode van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) in de begeleiding en opleiding van gediplomeerde EHBO-ers.

Als dank werd ik geridderd met het Tilanus-kruisje. In die periode was de gemeentesecretaris Reinhoud voorzitter, en is zuster Louwerman benoemd. Het inzamelen van gelden was een verrassende activiteit. Zo ook de keer toen er patat werd gebakken; dat gebeurde in een klein houten gebouwtje naast Laarderweg 39. Groot was de schrik toen er op een dag een sneeuwbal door het loket werd gooid en precies in de hete olie terecht kwam. Het is op wat brandwonden na, goed afgelopen. Ook ben ik bestuurslid geweest van de Vereniging voor Protestantse Christelijk Kleuteronderwijs in Eemnes, dat was van 1965 tot 1972. Toen samen met de heer. Van der Sleet (als voorzitter), mevr. Kuiper, mevr. Reinhoud, ds. Lokhorst, mevr. Peters en mevr. Van Kampen. De kleuterschool heette toen

Afb. 6. Gerard en Fenna (omstreeks 1945).

Staand v.l.n.r.: Gerard ter Avest, Fenna van Gelder, Willem Wouda, Bep van Gelder, Driek van den Born, Jannie van Gelder.

Zittend voor: vader Bertus van Gelder, moeder Geertje Kraaikamp. Foto uit 1967.

"Kleutervreugd" (1959-1969) en was gehuisvest aan de Wakkerendijk; later (vanaf 1969) hebben we het gebouwtje aan de Torensicht betrokken, en kreeg de school de naam "'t Overstapje". Van het onderwijzend personeel herinner ik mij nog de namen van mej. Asmus, mej. Wiersma, mevr. Van Geene, mej. Sluis en mej. Lodder. Opeens komt er weer een voorval in mijn gedachten: het betrof de aanstelling van een nieuwe kleuterleidster. Degene met de beste kwaliteiten had niet het beste figuur en dat zou volgens de anderen een reden zijn om haar beter niet aan te nemen. Dit was voor mij niet acceptabel en ik heb mijn overige bestuursleden kunnen overtuigen, dat deze reden nooit doorslaggevend mocht zijn. De school kreeg daarmee een fantastische kleuterleidster.

Dan komt de tijd van het actiecomité bij de drumband "In Aethere Musica", vanaf 1970. Een ontzettend fijne periode, die bol stond van allerlei acties waar we met veel plezier en genoegen aan terugdenken. Het bestuur bestond toen uit: Cees en Dinie van Drenth, Martin en An Otto, en Jan en Joke Roeland. We denken aan de

De drie dochters: Gerie, Joke en Astrid (1962).

Joke, Gerie en Corrie van Ijken tijdens de allegorische optocht van 1965.

rommelmarkten, de oud-papier ophaalactie en de actie oliebollen bakken. Onze schoonzoon Wim heeft op de laatste activiteit ingespeeld door een grap uit te halen. Aan de straat kwam een bord te staan waarop met grote letters Fenna's oliebollenkraam stond. Het bord werd goed zichtbaar neergezet met een flinke lichtspot erop. Iedereen kwam lachend binnen en wij hadden niet in de gaten waarom dat was. Over de oud-papier ophaalactie het volgende: op zaterdagmorgen gingen we met de vrachtwagen van Evert Hilhorst en vele helpers door Eemnes en daarna met een volle wagen naar Soest voor de opslag. Een ontzettend verdrietig voorval moeten we ook niet vergeten te benoemen: het dodelijk ongeval in 1971 waarbij de 18-jarige jongeman Brand Blom om het leven is gekomen, een schok voor zijn ouders en voor geheel Eemnes. De oliebollenactie is vele jaren een waar spektakel geweest: vele handel (10 personen), vele bollen, lekkere geuren en een omgetoverde garage als bakruimte en in het drumbandgebouwtje. De opbrengsten van de acties waren bestemd voor de aanschaf van nieuwe instrumenten en uniformen. In de bloeitijd organiseerde In Aethere Musica bijna jaarlijks een concours (periode 1970-1979), eerst op het Plantsoen en vanaf 1978 aan

De rechterhelft van dit pand is de woning aan Laarderweg 62.

de Noordersingel. De drumband nam ook deel aan veel concoursen elders, zelfs in Engeland en in Antwerpen.

Als ik het mij goed herinner, dan zijn jullie ook zeer intensief bezig geweest met het inzamelen van kleding ten behoeve van arme gezinnen in Roemenië.

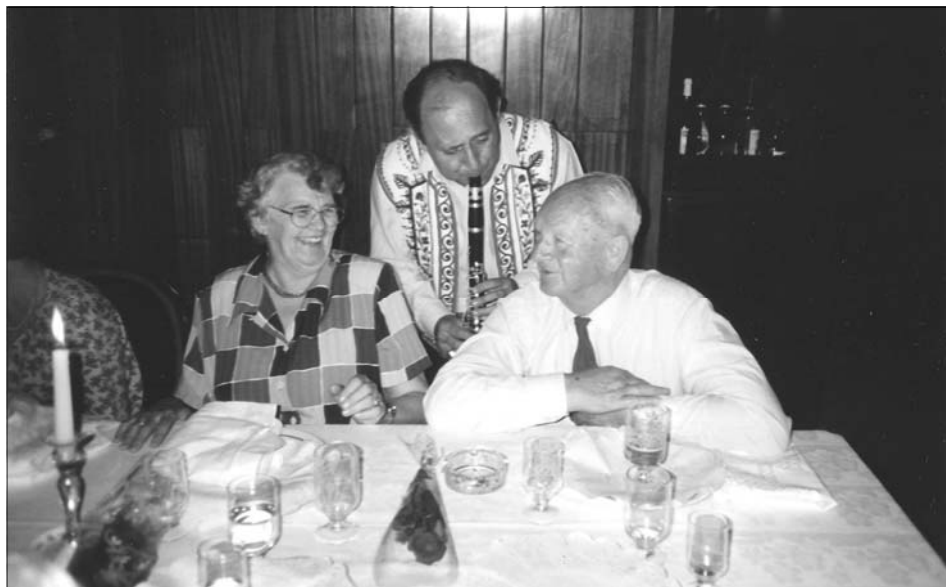
Ja, dat klopt. Dat is begonnen in 1990 bij een voedselinzameling van de diaconie van de vroegere Gereformeerde Kerk in Laren. Er was een voedselpakket samengesteld en de vraag was of iedereen één of meer artikelen mee wilde nemen van de samengestelde lijst. Wij kochten de hele lijst, pakten het in, deden er een brief en een ansichtkaart van Eemnes bij, en leverden het pakket af. Dit pakket werd bezorgd bij de familie Rusu Vasile in de plaats Turda. Er kwam een brief terug als

Optreden van de drumband "In Aethere Musica", aan de Wakkerendijk (1976).

dank. Vanaf dat moment zijn wij begonnen met het inzamelen van kleding, geld en knuffels voor Roemenië. Later is dat gaan verlopen via de Stichting Stefanus van de heer Jan Paardekoper. Voor deze stichting werden allerlei zaken ingezameld, waaraan daar behoefte was, en dat was best veel. Wij hebben toen de stoute schoenen aangetrokken en zijn met een busreis van De Jong Tours en 13 medereizigers naar Roemenië gegaan. Extra goederen waren meegenomen en op een vrije dag in Cluj zijn we per auto naar Turda gereden en hebben daar de familie Rusu Vasile bezocht. Diep onder de indruk geraakt van de mensonterende omstandigheden waarin de mensen daar leefden, keerden we terug en namen, met anderen, het initiatief voor de start van een kledingactie. Jan Paardekoper uit Kockengen, aannemer van beroep en eigenaar van een transportauto nam het vervoer naar Roemenië voor zijn rekening. De actie, die duurde van 1990 tot 2004, werd via de bekende mond-tot-mond reclame snel uitgebreid en de opslag van kleding vond o.a. plaats in de garage van Bep Wouda, de vrouw van Willem Wouda. De kleding werd verpakt in grote bananendozen en werd voorzien van rode banden, dit om vergissingen bij transport en uitgifte te voorkomen. Enkele opmerkelijke

Afb. 12. Fenna en Gerard te gast in Turda, Roemenië (1995).

goederen waren: 24 oude naaimachines, gebruikte en voor ons verouderde computers, elektronische orgels en rollators, geschonken door Schoonoord te Baarn. Ook deze artikelen gingen naar Roemenië en werden onder grote dank aanvaard en in de praktijk gebruikt. Het contact met de familie in Turda is steeds gebleven, en met de noodzakelijke kleding ging er ook koffie, kaas en snoepjes mee voor de familie; tevens hebben wij deze familie financieel mogen ondersteunen voor onderwijs en brandstof voor de woning. Eén van de leukste acties was deze: voor Fenna's 80e verjaardag wilde zij alleen geld hebben. Het plan was om hiervoor een koe te kopen, niet voor mijzelf maar voor een kindertehuis daar. Rond het weeshuis was heel veel gras, dus eten was het probleem niet, alleen moest de koe een beschutting hebben. Jan Paardekoper kon dat wel regelen. Zo hadden de kinderen iedere dag verse melk.

In De Bongerd stond een melkbus waarin men geld kon storten voor de aankoop van de koe. Er kwam zowaar ruim 800 gulden binnen, en er werd in Roemenië een koe gekocht, die later nog een kalf heeft gekregen. Het inzamelen van de spullen werd wel steeds zwaarder; er werd zoveel kleding gebracht, het moest alle-

Fenna en Gerard tijdens ritje op de boerenkar, in de omgeving van Turda (1995).

maal na worden gekeken; hier hielpen gelukkig ook andere mensen mee, en als het nodig was werd de kleding gewassen; het werd uitgezocht en ingepakt. Toen moest, in 2004, Gerard een hartoperatie ondergaan, en leek het tijd om te stoppen; aan de ene kant viel dat zwaar, aan de andere kant was het een opluchting, omdat er een goede reden was om te stoppen.

Kerkelijk gezien hebben jullie je aangesloten bij wat toentertijd de Gereformeerde kerk van Laren-Blaricum-Eemnes was, later de Samen-op-Weg gemeente van Laren en Eemnes (Hervormde gemeente Laren en de Gereformeerde gemeente van L-B-E), en heden ten dage de Protestantse Gemeente Laren-Eemnes, en kerken jullie, bijna iedere zondag, in de Ontmoetingskerk aan de Kerklaan in Laren.

Ook dat is waar. Slechts met enkele families uit Eemnes gingen we toen daar naar de kerk. Dat waren o.a. de familie Blom, de familie Elsinga en de dames Scherpenzeel. Wij hebben al een groot aantal dominees langs zien komen in die lange peri-

Fenna en Gerard met kinderen en kleinkinderen (1995).

Staan v.l.n.r.: Wim Hazebroek en Joke, Fenna en Gerard, Gert Lamme en Gerie, Astrid en haar man Ferdi Vugts. Op de voorgrond zittend de kleinkinderen.

ode; we denken aan ds. Buitink (die Gerie heeft gedoopt), ds. Omta (die Joke heeft gedoopt), ds. Bakker (die Astrid heeft gedoopt), ds. Stoffels, ds. Bosman, ds. Fokkema, ds. Van Nijen, ds. V.d. Putte, ds. Breukelaar en de huidige predikant ds. De Bruijn.

Ik heb me laten vertellen dat jullie meerdere keren de Atlantische Oceaan zijn overgestoken, is dat zo?

Zeker! Op de Laarderweg 42^B woonden destijds Alex en Tonia Gruben. Janny Gruben (zuster van Alex) kreeg vlak na de bevrijding verkering met een Canadese soldaat, en is hem gevolgd naar Canada. Toen wij 25 jaar getrouwd waren (in 1973), kregen we van onze dochters een reis aangeboden naar de families Gruben in Canada. We hebben daar veel rondgereisd en gelogeerd bij Canadese vrienden van de Grubens, en natuurlijk ook bij Alex en Tonia thuis. Later zijn we nog twee keer de plas overgestoken en hebben de staat Ontario verkend en de Grote Meren en we zijn bij de Niagara watervallen geweest. Dat waren onvergetelijke reizen!

April 2008, Koninginnedag: de decorandus op het bordes.

V.l.n.r.: Riek Hoogland-Stalenhoef, Cees van Rijdsdam, Fenna ter Avest-van Gelder, Eerhard Huiden, burgemeester Roland van Benthem, Joop Smids, Gerard Hoogland, Henk van Hees.

Zeker vermeldenswaard is nog het volgende:

In april 2008 is Fenna ter Avest door burgemeester Roland van Benthem als volgt toegesproken: 'Gelet op de aard, de duur, de betekenis en de uitstraling van uw vrijwilligerswerk, heeft het Hare Majesteit de Koningin behaagd u te benoemen tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau'. Voorwaar: een terechte Koninklijke Onderscheiding!

Tot slot :

Een lang en mooi leven mogen jullie samen beleven. En dat je ons, als lezers, daarvan deelgenoot hebt willen maken in verhalen en beelden, stemt tot grote dankbaarheid. Fenna en Gerard, de vele uurtjes aan de keukentafel heb ik als heel gezellige momenten mogen ervaren.

Het ga jullie meer dan goed!

De familie Hamdorff, die voortkwam uit de Eemnesser familie Grootveld.

MICHEL MAJOOR

In de HKE-kwartaalbladen nummer 2 en 3 van het jaar 2012 is een tweedelig artikel gepubliceerd over de Eemnesser familie Grootveld. Deze familie kent diverse bijzondere nakomelingen, ook via de vrouwelijke lijn. Dit artikel laat zien hoe de bekende Larense familie Hamdorff afstamt van Gerritje Grootveld, dochter van Wouter Grootveld uit Eemnes. Reden genoeg om wat dieper in te gaan op de achtergronden van de bekende Jan Hamdorff van Hotel Hamdorff en zijn neef de architect Wouter Hamdorff.

Wouter Grootveld (1739-1790) huwde in 1783 met Adriana Abrahamse van 't Veld (1756-1823) uit Eemnes. Na hun huwelijk vestigden zij zich te Laren. Adriana was tapster en herbergierster. Van welke uitspanning is helaas niet bekend, maar waarschijnlijk stond deze herberg in Laren waar later het "Hotel Hamdorff" zou verrijzen en waar haar achterkleinkind Jan Hamdorff de scepter zwaaide. Wouter en Adriana kregen in totaal vijf kinderen; daarvan werden drie dochters volwassen: de eerste dochter, Jannetje (1784-1869), huwde in 1816 in Laren met Jan Ruizendaal (1788-1850) uit Eemnes. Jan was fuselier, militair en schilder van beroep. Uit dit huwelijk is nageslacht Ruizendaal voortgekomen.

De derde dochter, Dirkje (1789-1879), was dienstbode, logementhoudster, kasteleins en tapster van beroep. Zij huwde in 1819 in Laren met de uit Maartensdijk afkomstige Pieter van Zijtveld (1788-1826). Pieter was landbouwer, veehouder, kastelein en logementhouder van beroep en woonde, voor zover bekend, met zijn gezin wisselend in Maartensdijk en in Laren in de periode 1819-1826. Uit dit huwelijk zijn twee kinderen Van Zijtveld bekend. Na het plotselinge overlijden van Pieter huwt Dirkje in 1828 in Laren met Willem van de Vuurst (1804-1841). Willem was afkomstig uit Baarn en was respectievelijk landbouwer en logementhouder. Dit gezin woonde te Laren en hieruit zijn vier kinderen Van de Vuurst bekend. Dirkje bleef na de dood van Willem tot in 1856 in Laren wonen, en verhuisde toen naar 's-Graveland en woonde daar tot aan haar dood in 1879.

De tweede dochter, Gerritje (1785-1868), huwde in 1820 in Laren met de uit Meijenburg in Pruisen afkomstige Joachim Christoph Hamdorff (1781-1835). Hoe is deze meester wagenmaker in Laren terecht gekomen? Daarover doen vele verhalen de ronde.

Een zekere Jan Versteeg, gewezen veldwachter, geboortig uit Epe, beheerde een logement op de Larense Brink onder de naam de "Hessenkar". Hij had die naam gekozen, omdat vele hessenkarren uit Westfalen bij hem stopten en de voerlui bij hem overnachtten. Deze "Duitslui" waren de wolleveranciers voor de lakenfabrikanten in Naarden. Voordat zij weer huiswaarts keerden, rustten zij eerst een paar dagen uit in de "Hessenkar" van Jan Versteeg. Bekend zijn in dit kader ook de "hessen-wegen", die over de Gooise heide lopen.

Op zekere dag kwam in Laren een hessenkar aan en tussen de wolbalen verstopt trof men daar een zekere Joachim Christoph Hamdorff aan, een zoon van de familie Hamdorff uit Westfalen, van beroep schrijnwerker (= wagenmaker).

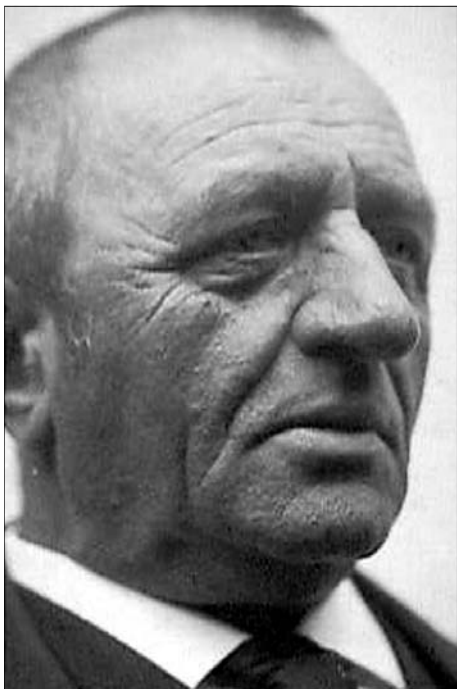
Omdat deze Joachim zijn militaire dienstplicht moest gaan vervullen en hij daar helemaal niets voor voelde, ging hij op aanraden van een vriend, een zoon van een wolleverancier, illegaal verstopt tussen de wolbalen de grens over. Aldus arriveerde hij bij de "Hessenkar" van Jan Versteeg.

Op aanraden van de familie Versteeg vestigde de jonge Hamdorff zich als schrijnwerker of wagenmaker in Laren. In het etablissement de "Hessenkar" ontmoette Joachim waarschijnlijk zijn toekomstige bruid Gerritje Grootveld. Gerritje was van beroep wagenmaakster. Zij kregen in totaal drie kinderen, en met zoon Wouter Hamdorff (1827-1878) vervolgen wij het verhaal.

Hij trouwde in 1855 in Laren met Johanna Versteeg (1821-1903), de dochter van Jan Versteeg, de uitbater van de "Hessenkar". Johanna was dienstbode en logementhoudster en Wouter was kastelein en wagenmaker van beroep. Zij kregen in totaal vijf kinderen: Elisabeth (1856-1928), Christiaan (1858-1942), Jan (1860-1931), Gerritje (1863-1867) en Magdalena (ook wel genaamd Helena) (1865-1943). De twee zonen werden zowel wagenmaker als logementhouder, en zowel Elisabeth als Jan huwde een telg uit het Hilversumse gezin Buwalda, waar het beroep logementhouder/hotelhouder veelvuldig voorkwam.

Zoon Jan Hamdorff (1860-1931) was niet alleen wagenmaker, maar ook logementhouder, makelaar, handelaar in onroerend goed en kastelein in "De Vergulde Post-

Jan Hamdorff (1860-1931) de grondlegger van het Larense hotel Hamdorff.

wagen", het latere "Hotel Hamdorff", gelegen aan Brink 8 te Laren. Naast dit logement, dat hij erfde van zijn vader Wouter, werd in 1905 "Het Kroegje" gebouwd. Het groeide uit tot het centrum van de Gooise schilders.

Jan trouwde in Laren in 1888 met Martha Maria Buwalda (1851-1906), dochter van Ane Reindert Buwalda en Petronella Delhax, uit Hilversum afkomstig. In 1890 kocht Jan het hotel paviljoen Larenberg, dat in 1891 werd geopend. Hij richtte het in als villa en verkocht het in 1900. Jan werd in 1896 lid van de Larense Raad en 14 december 1896 werd hij geïnstalleerd als gemeenteraadslid. Jan verhuurde ateliers, hielp schilders en bemiddelde bij de verkoop van kunstwerken. Samen met zijn vrouw Martha Maria Buwalda kreeg hij een dochter Martha Johanna (1889-1977).

In 1931 overleed Jan. Hij werd begraven op het St.- Janskerkhof in Laren. Na

zijn overlijden heeft zijn neef Wouter Christiaan Hamdorff (1890-1965) in 1932 een gedenkbank en reliëf voor zijn "bepaalde" oom Jan Hamdorff ontworpen. Het monument is te vinden op de hoek van de Brink en de Klaaskampen in Laren. Het "Hotel Hamdorff" is na een tijd van verval in 1978 gesloten en in 1981 afgebroken en de plek waar het hotel stond werd bekend als "Het gat van Laren". Vandaag de dag is het "gat" allang weer bebouwd (vanaf 1998) met winkels en (dure) appartementen, en een restaurant in de trant van Hamdorff (het heet ook Hamdorff) alsmede een "kroegje", de Bodega-Bodega.

Laren, dat tot de zeventiger jaren van de 19^e eeuw maar een klein dorpje was van boeren en wevers, werd in die tijd ontdekt door de schilder Jozef Israëls (1824-1911), die getroffen werd door de ongereptheid en schoonheid ervan. Hij is degeneweest die de kunstenaars op Laren geattendeerd heeft en vooral veel schil-

Hotel Hamdorff in Laren na de grote uitbreiding in 1912.

ders gingen naar Laren toe om in de inspirerende omgeving te werken. Door de aanleg in 1874 van de Gooische Stoomtram waren de Gooise dorpen makkelijk bereikbaar geworden. Jan Hamdorff ontving de kunstenaars in zijn logement "de Vergulde Postwagen". Het werd het middelpunt van het artistieke leven in Laren, niet in de laatste plaats door de kleurrijke figuur van Jan Hamdorff. Omstreeks de eeuwwisseling bouwde hij het inmiddels te klein geworden logement uit tot het grote "Hotel Hamdorff".

Christiaan en Wouter Christiaan Hamdorff

Jans broer Christiaan Hamdorff huwde in 1885 in Blaricum met Teunisje Schram (1855-1927). Christiaan was ook wagenmaker, alsook stalhouder en caféhouder. Het gezin kreeg zes kinderen, vier dochters (Leen (1901), Truus (1891), Ida (1887) en Jo (1886)) en twee zonen (Wouter Christiaan (1890-1965) en Gerrit(1893)). Christiaan dreef een stalhouderij in Laren en was 's winters vooral als rijtuigmaker

Het Kroegje van hotel Hamdorff in het begin van de 20^e eeuw.

werkzaam. Aanvankelijk kon hij hiermee net de kost voor zijn gezin verdienen, maar hij was zo verknocht aan zijn paarden dat hij niet de visie heeft gehad tijdig over te schakelen van paard en wagen naar auto's en de inkomsten werden dan ook steeds minder. Wouter moest zodoende al jong zijn vader helpen en verdiende daarnaast nog iets extra's in het logement van zijn oom, de legendarische Jan Hamdorff.

Als klein jongetje was Wouter bijna dagelijks in het hotel en het "Kroegje" te vinden om zijn oom te helpen. Mogelijk is al in deze vroege jeugdijaren de kiem gelegd voor de wijze waarop Wouter later de architectuur zou benaderen namelijk primair vanuit een esthetische visie en met een grote liefde voor het ambachtelijk

ke. Deze benaderingswijze is rechtstreeks terug te voeren tot het artistieke milieu waarin hij bij zijn oom verkeerde en het ambachtelijke bedrijf van zijn vader, de rijtuigmaker. Daar zijn vader niets aan zijn verdere scholing kon bijdragen, ging hij na de lagere school in de leer bij een timmerman-aannemer in Bussum, waar hij echter, zoals hij zelf later zou zeggen, niet veel geleerd heeft. Op veertienjarige leeftijd kon hij toch onderwijs gaan volgen aan de ambachtsschool in Utrecht, om vervolgens als timmerman onder architect H.C. Elzinga in Laren te gaan werken. Het was Elzinga die hem de grondbeginselen van de bouwkunst heeft bijgebracht en hem heeft leren aquarelleren. Veel langer dan twee jaar kan dit dienstverband niet geduurd hebben. Immers op ongeveer twintigjarige leeftijd solliciteerde Hamdorff naar een opzichtersplaats in Wezep, op de Veluwe, nadat hij ondertussen ook nog zijn dienstplicht vervuld had.

De opzichtersplaats betrof de bouw van een kerk en men moet wel veel vertrouwen in hem gesteld hebben om hem op zo jonge leeftijd en met nog zo weinig ervaring op een dergelijke post aan te stellen. Toen de kerk eenmaal voltooid was, bleef Wouter in Wezep waar hij als timmerman-opzichter bij de bouw van enkele villa's betrokken was. Van het geld dat hij hiermee verdiende kon hij zijn verdere opleiding aan een avondschool bekostigen. Het juiste jaartal van zijn terugkeer naar Laren is niet bekend, maar 1915 of 1916 lijkt aannemelijk. Immers de architect W.M. Dudok (1884-1974) had in 1915 de functie aanvaard van directeur van publieke werken van de gemeente Hilversum en Wouter Hamdorff kreeg bij terugkomst een aanstelling als tekenaar bij Dudok. Aan het einde van de Eerste Wereldoorlog werd hij gemobiliseerd en in Vianen gelegerd.

Na de oorlog heeft hij zich in 1918 als zelfstandig architect te Laren gevestigd. In 1916 huwde hij met Jo van den Berg, afkomstig uit Haarlem en het paar kon aan de Torenlaan in Laren een paar kamers in een boerderij huren. Van de kunstenaars die hij bij zijn oom had leren kennen en waarmee hij bevriend was geraakt kwamen de eerste opdrachten. Veel van zijn vroegste ontwerpen zijn atelierhuisjes, waarbij de kleine Gooise boerderijtjes en daglonershuisjes een inspiratiebron vormden. Laren was in deze tijd allang niet meer het boeren- en kunstenaarsdorp uit zijn jeugd. Veel welgestelden hadden zich vanuit Amsterdam in het Gooi en Laren gevestigd.

In deze kring van industriëlen en handelslieden vielen Hamdorffs ontwerpen zeer in de smaak. Vanaf 1920 werden de opdrachten steeds talrijker en ze waren ook groter dan voorheen. Zijn ontwerpen uit deze jaren worden gekenmerkt door een romantisch expressionisme dat verwantschap vertoont met de Amsterdamse School. Met vele van deze opdrachtgevers raakte Hamdorff bevriend en deze

Gedenkbank en reliëf ter ere van Jan Hamdorff op de hoek van Klaaskampen en Brink te Laren.

vriendschappen zouden vaak een levenlang duren. Met een derde groepering die zich in Laren en Blaricum gevestigd had, nazaten van de Christen-anarchisten onder leiding van professor J. van Rees voelde Wouter Hamdorff veel minder affiniteit. Hun levenswijze was gebaseerd op een intellectuele gedachtenwereld die ver van de bohémienachtige, maar toch ook boersnuchtere Hamdorff afstond. Hij heeft met de leden van deze groepering geen vriendschappelijke noch zakelijke banden gehad.

Zijn eerste grote opdracht in 1919-1922 vormde de bouw van het landhuis "Herdershoeve" te Laren en van het honorarium dat hij hiervoor ontving bouwde hij zijn eigen huis aan de Zevenenderdrift in Laren. Zijn in 1918 geboren zoon Wouter, later Jaap genaamd, mocht als driejarige de eerste steen leggen. Wouter en Jo Hamdorff kregen ook een dochter, Els, die in 1920 geboren werd.

Concertzaal van de Singer Memorial Foundation gebouwd 1953-1956. Architect Wouter Hamdorff.

In de jaren die nu volgden ontwikkelde Hamdorff een enorme bouwactiviteit. Niet alleen vanuit het Gooi, maar vanuit heel Nederland en zelfs het buitenland kwamen de opdrachten binnen. Wouter kon het werk niet meer alleen aan en nam daarom verscheidene tekenaars in dienst, waaronder Daan Horn, de Koning, P.C. van Uchelen, en later Lex Briedé. Sommigen van hen zoals P.C. van Uchelen en Daan Horn, kregen later zelf een architectenpraktijk.

Tot aan het uitbreken van de tweede wereldoorlog bleven de opdrachten binnenstromen. In de dertiger jaren is er een duidelijke stijlverandering aan te wijzen in Hamdorffs werken. Zijn ontwerpen worden strakker en soberder van vorm, maar blijven toch steeds vanuit een romantische opvatting geconcipeerd. Een van de hoogtepunten uit deze jaren is het winnen van de prijsvraag en de daaruit voortvloeiende opdracht voor het Watertorencomplex te Laren van de Provinciale Wa-

Watertoren van Laren. Gebouwd in 1931-1933 naar een ontwerp van architect Wouter Hamdorff.

terleiding Maatschappij Noord-Holland (P.W.N.). In 1947 stierf zijn vrouw Jo. Wouter hertrouwde met Wil Visser. Zijn zoon Jaap, die ook voor een loopbaan als architect had gekozen, kreeg de leiding van een tweede kantoor dat in Rotterdam gevestigd werd. Wouter Hamdorff was namelijk een samenwerkingsverband aangegaan niet de Rotterdamse architect A. Krijgsman. Deze samenwerking heeft slechts enkele jaren geduurd. Hamdorff en Krijgsman hadden als mens grote waardering voor elkaar, maar in hun opvattingen over architectuur stonden ze te ver van elkaar om de samenwerking tot een vruchtbare te maken.

Stilistisch wordt Hamdorffs naoorlogse periode, wat zijn landhuisarchitectuur betreft, gekenmerkt door een teruggrijpen naar de eenvoud van de oorspronkelijke regionale bebouwing, maar in pure ornamentloze vorm. Er is een verschuiving aan te wijzen naar grotere

opdrachten voor openbare gebouwen en utilitaire bouwwerken, een gebied dat zeker niet nieuw voor hem was. Zo werd de periode 1950 tot 1960 voor een groot deel in beslag genomen door de bouw van het museum en de concertzaal voor de "Singer Memorial Foundation" (1953-1956) te Laren en het stuwencomplex bij Hagstein (1956-1960).

Hamdorffs betrokkenheid bij een bouwwerk ging vaak verder dan de architectuur alleen. Vanwege zijn groot esthetisch gevoel werd regelmatig een beroep op hem gedaan om voor de grote landhuizen interieuradviezen te geven en in enkele gevallen ontwierp hij ook het meubilair en de verlichting. Er zijn zelfs scheepsinterieurs voor de Holland Amerika Lijn van zijn hand. Omdat één van de belangrijkste gegevens voor hem bij het ontwerpen de natuurlijke omgeving van het te bebouwen terrein was, lag het voor de hand dat ook vaak de tuinaanleg rond de gebouwen in zijn ontwerp werd opgenomen. Naast zijn eigen praktijk als bouwmeester

Villaboerderij Kavelingen 33 Valthermond. Architect: Wouter Hamdorff.

was hij lid van de schoonheidscommissies van de gemeenten Amstelveen, Baarn, Bussum, Laren en Soest. Van de gemeente Huizen was hij supervisor en na de Tweede Wereldoorlog werd hij benoemd tot inspecteur van de Boerderijwederopbouw in de provincie Zeeland. Met enkele collega's onderhield hij vriendschappelijke contacten. Bewust heeft hij echter nooit zijn vrienden onder zijn collega's gezocht. Hij praatte niet graag over zijn eigen werk evenmin als over architectuurtheoretische onderwerpen. Via de vaktijdschriften bleef hij op de hoogte van de architectonische ontwikkelingen in Nederland en elders. Zo veel mogelijk ging hij de nieuwste uitingen van bouwkunst bekijken en menig uitstapje met zijn zoon had een recent bouwwerk van een collega als doel. Door zijn vele buitenlandse reizen, vooral in West-Europa, nam hij kennis van de traditioneel inheemse bouwkunsten en tevens van de eigentijdse bouwwerken in die landen.

In het sociale leven van Laren en het Gooi was Wouter Hamdorff een graag gezie-

ne gast. Hij was het type van de bourgondiër, de uitbundige levensgenieter, die graag gasten ontving, zelf te gast was en feestte. Het best voelde hij zich thuis in het bohemien-milieu van de kunstenaars. Talloze vrienden telde hij onder hen; om maar enkele namen te noemen: Frans Langeveld, David Schulman, E. ten Harmsen - van der Beek en Charlotte Köhler. Frans Langeveld en zijn gezin woonden achter de Hamdorffs en hun kinderen groeiden gezamenlijk op. Ook echter onder de industriëlen en handelslieden die zich in Laren gevestigd hadden, had hij zijn vrienden. Deze vriendschappen waren vaak ontstaan in de periode van overleg tussen bouwheer en bouwmeester. Hamdorffs huis in Laren was altijd vol gasten en logés, die soms maandenlang bleven. Op het hoogtepunt van zijn carrière in de twintiger en dertiger jaren verdiende hij aanzienlijke sommen geld, maar hij gaf deze met even groot gemak weer tot de laatste cent uit. Zodoende laveerde het gezin steeds tussen perioden van welvaart en geldzorgen.

Naast zijn werk was musiceren één van zijn meest geliefde bezigheden. Hij speelde altviool en wekelijks werd er bij hem thuis gemusiceerd met een vaste vriendengroep. Het waren de toneelspeler Jan Musch, de violist Bram Mendel, Dick Vos, de latere directeur van het Noord Brabants Orkest, Van Dalen, directeur van de Watertoren en Cock de Graaff, de fotograaf. Hun huisconcerten waren in het hele Gooi bekend. Van heel andere aard was een tweede hobby. Wouter had namelijk een zeer grote belangstelling voor techniek, met een voorliefde voor stoommachines, auto's en motorfietsen. Heel wat tochtjes heeft hij gemaakt op zijn Harley Davidson, één van zijn familieleden achterop. Tijdens zijn laatste levensjaren, vanaf 1960, heeft hij helaas door ziekte niet meer kunnen werken of musiceren. Hij is in 1965 gestorven en begraven op de Algemene Begraafplaats te Laren. Hamdorff ontwierp tijdens zijn carrière 250 landhuizen door geheel Nederland maar vooral in 't Gooi en De Bilt, grote wooncomplexen in Engeland en tal van andere projecten, die in de oeuvrelijst beschreven worden.

BRONNEN:

Wikipedia, de vrije encyclopedie (stukjes Jan Hamdorff en Wouter Christiaan Hamdorff), internet,
genealogische gegevens uit Burgerlijke Stand en Bevolkingsregister Laren (1811-1960),
Doop-, Trouw- en Begraafboeken Laren (periode voor 1811),
Burgerlijke Stand en Bevolkingsregister 's-Graveland (1856-1879),
Burgerlijke Stand en Bevolkingsregister Eemnes (1739-1869).

De familie Grootveld te Eemnes deel 2

HARRY VAN DER VOORT

Voor we met Tijmen (Vlc), zoon van Gerrit Petersz Grootveld (Vb), verder gaan, besteden we eerst aandacht een periode van grote onrust in de Nederlandse Hervormde Kerk die leidde tot de Afscheiding van 1834

DE AFSCHIEDING VAN 1834

Wie denkt dat de 19^e eeuw een eeuw van gezapigheid en kleinburgerlijkheid was, zit er toch naast. Nederland mocht dan geen grote kunstenaars voortgebracht hebben, op andere vlakken was de maatschappij wel degelijk in beweging. Nederland was aan het einde van de 18^e eeuw al geen agrarische samenleving meer, maar een waarin handel, nijverheid en scheepvaart een grotere rol speelden dan landbouw en veeteelt. In de 19^e eeuw veranderde de Nederlandse samenleving verder in een geïndustrialiseerde samenleving. Tegen deze achtergrond van maatschappelijke veranderingen ontstond er in de Nederlandse Hervormde Kerk onrust over de te volgen koers van de kerk. Onrust die in 1834 zou leiden tot een scheuring in de kerk. Wat was er aan de hand en speelde deze gebeurtenis ook een rol in het leven van de mensen in Gooi en Eemland?

Rond 1800 waren de meeste dominees hoger opgeleide mensen. Zij hadden theologie gestudeerd aan een universiteit. De gemeenten wensten niet voor elkaar onder te doen en beriepen steeds vaker een goed, dus hoger, opgeleide dominee als predikant. Deze dominees voelden zich steeds vaker meer verwant met de andere hoger opgeleiden in de samenleving die een vrij beroep uitoefenden, zoals ingenieurs, doctors, advocaten en architecten, dan met ambachtslieden en boeren. De dominees beschouwden zichzelf als deel van een nieuwe maatschappelijke laag die na 1800 langzamerhand ontstond tussen de middenklasse van ambachtslieden en kleine zelfstandigen en de maatschappelijke bovenlaag van regenten en kooplieden.

In 1816 reorganiseerde koning Willem I de Nederduits Gereformeerde Kerk, de officiële naam van de bevoorrechte protestantse kerk uit de 17^e en 18^e eeuw. Willem I plaatste zichzelf aan het hoofd van de kerk en voerde een landelijk geldend 'Algemeen Reglement' in, dat de oude kerkorden verving. De belangrijkste van deze oude kerkorden was de Dortse Kerkorde, vastgelegd op de Nationale synode in

Dikke Torentje, de Hervormde kerk van Eemnes-Binnen. Onder deze Hervormde Gemeente viel een deel van Baarn met ondermeer het kasteel Groeneveld.

1618-1619 te Dordrecht. Hierin waren de vier ambten (predikant, leraar, ouderling en diaken), de ambtelijke vergadering (kerkeraad, classisvergadering en synode) en de drie Formulieren van Enigheid (Heidelbergse Catechismus, Confessio Belgica en de Dortse Leerregels) vastgelegd.

Tevens werd er besloten om een aantal boeken en teksten te herzien die in de kerk gebruikt werden. De belangrijkste herzieningen waren de nieuwe vertaling en aanpassing van de Heidelbergse Catechismus, de nieuwe vertaling en berijming van de Psalmen en het toelaten in de dienst van gezangen en hymnen die niet gebaseerd waren op Psalmen. Ook diende er in het vervolg in het Nederlands gepredikt te worden. Deze maatregel omtrent de Nederlandse taal komt ons nu vreemd over. In Nederland werd in het begin van de 19^e eeuw naast het Fries als taal een wirwar van dialecten spoken, waarvan sommige meer op het Duits leken dan op het Nederlands. Het Nederlands wat ingevoerd werd als nationale eenheidstaal was het Hollands, het dialect dat de elite in Amsterdam en Den Haag sprak.

Door deze veranderingen vervreemde de kerk, met name in Drenthe, Groningen

en Zeeland zich van de kerkgangers. De dominees trokken meer op met gelijken dan tijd te besteden aan huisbezoeken om zich te verdiepen in de problemen van de gewone man. Daarnaast joegen zij bijna letterlijk de kerkbezoeker de kerk uit met hun hoogdravende preken, die niet meer aansloten op de dagelijkse beslommeringen van de gewone man. Ook ontstond bij dominees onderling een discussie over de doorgevoerde veranderingen in de kerkorde.

Ondertussen hadden vele gewone mensen een gehoor gevonden bij leraren die regelmatig oefeningen hielden. Zij hielden bijeenkomsten, oefeningen genaamd, waarin onderwerpen uit de Heidelbergse Catechismus werden besproken en Psalmen gezongen. Met name in Drenthe en het zuiden van Groningen werden de oefeningen beter bezocht dan de kerk. De dominees werden door de classis verordonneerd de lidmaten te vermanen de kerkdienst te bezoeken in plaats van deze oefeningen. Ook begon men op te treden tegen die dominees en leraren die de nieuwe kerkorde bleven bekritisieren.

Grote onrust volgde toen in 1834 in Groningen Ds. H. de Cock met zijn gemeente openlijk uit de Nederlandse Hervormde Kerk stapte en terugkeerde naar de oude, Dortse, kerkorde. In de twee jaren die daarna volgde een groot aantal hervormden in heel Nederland hun voorbeeld. Overal ontstonden kleine en grotere groepen van hervormden die zich afscheiden van de Nederlandse Hervormde Kerk. Zo ook in 1836 in Eemnes, Baarn, Lage Vuursche, Hilversum en andere plaatsen hier in de omgeving.

Vlc. Tijmen Grootveld, zoon van Gerrit Grootveld en Aaltje ter Heijden

Geboren Eemnes Binnen 10-12-1778; overleden Hilversum 17-01-1848

Huwde Eemnes Binnen 05-08-1804 met:

Trijntje Houthuijzen, dochter van Hendrik Houthuis en Jannetje Glein

Gedoopt Eemnes Buiten 19-08-1781; overleden Hilversum 26-03-1841

Tijmen Grootveld was rentmeester van de heer Huydecoper van Maarseveen van Groeneveld. Hij woonde met zijn gezin aanvankelijk te Eemnes Binnen tot ca 1810, en daarna te Baarn. Voor 1836 verhuisde hij met zijn gezin naar Hilversum alwaar hij winkelier was. Tijmen Grootveld was betrokken bij de oprichting van de Christelijk Afscheiden Kerk (later Christelijk Gereformeerde Kerk) te Hilversum, waarvan hij in 1836 samen met Gijsbert Haan de eerste ouderling werd. Tijmen zou tot zijn dood in 1848 ouderling van deze kerk blijven.

Uit zijn huwelijk met Trijntje werden twaalf kinderen geboren, negen zonen en drie dochters.

Een van zijn zonen was:

VIIa. Hendrik Grootveld.

Gedoopt Eemnes Binnen 24-02-1811; overleden Baarn 29-04-1855

Huwde Baarn 14-08-1830 met:

Grietje Pellegrom, dochter van Aard van Pellegrom en Neeltje de Bruijn

Gedoopt Soest 25-09-1803; overleden Hilversum 30-08-1886

Hendrik Grootveld was geboren op het Molenhuis onder Baarn. Hij was broodbakker te Baarn. Rond 1836 woonde hij te Lage Vuursche. In diezelfde tijd sloot hij zich aan bij de afscheiding. Ook zijn zwager Hendrik Pelgrom, die in Eemnes Binnen woonde, behoorde tot de afgescheidenen. Hendrik Grootveld en Hendrik Pelgrom vestigden zich korte tijd later in Baarn. Zwager Hendrik Pelgrom koos er uiteindelijk voor om te emigreren. In 1847 vertrok hij met het gezelschap van Gijsbert Haan naar de Verenigde Staten. Uit het huwelijk van Hendrik en Grietje werden tien kinderen geboren, zeven dochters en drie zonen.

Zijn broer was:

VIIb. Teunis Grootveld

Geboren Baarn 16-09-1812; overleden Haarlem 20-11-1874

Huwde Baarn 25-04-1834 met:

Aartje Dijkhof, dochter van Jacob Dijkhof en Seijtje van de Bult

Geboren Weesp 16-05-1810; overleden Baarn 16-06-1861

Teunis Grootveld was daggelder en woonde afwisselend in Baarn en Eemnes. Als hij zich in 1836 samen met zijn vader en zijn broer Hendrik aansluit bij de afgescheidenen woont hij met zijn vrouw en dochtertje in Eemnes Binnen.

Uit het huwelijk van Teunis en Aartje werden acht kinderen geboren, zes zonen en twee dochters.

Zijn zoon Jacob, geboren in Eemnes 13-02-1845, zou in 1888 met zijn vrouw, Lena Geertruij van der Smissen en hun kinderen eveneens emigreren naar de Verenigde Staten. Zij vestigden zich in het plaatsje Little Falls in Passaic County, New Jersey.

We vervolgen met een andere zoon van Tijmen (Vld):

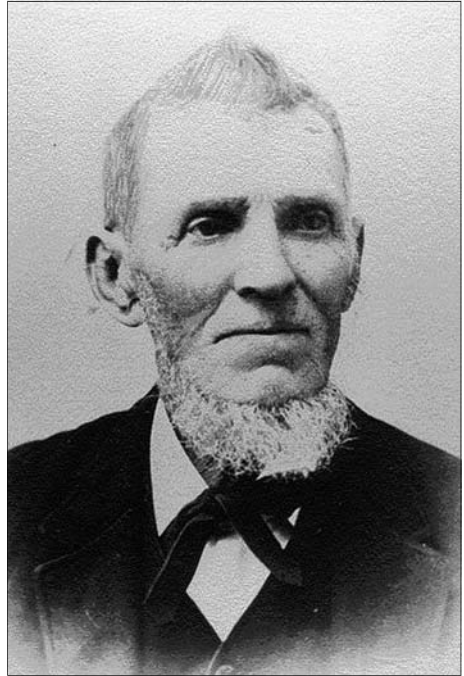
VIIc. Gijsbert Grootveld.

Geboren Baarn 17-06-1816; overleden Grand Rapids, Michigan, USA, 20-02-1874

Portretfoto van Gijsbert Haan (1801-1874), schoonvader van Gijsbert Grootveld (1816-1874) (VIIId), mede-oprichter van de Chr. Afscheiden Kerk in Hilversum in 1836 en founding father van de Christian Reformed Church in North America in 1857.

Gehuwd Hilversum 20-05-1843 met:
Tijmetje Haan, dochter van Gijsbert Haan en Marritje Pos
Geboren Hilversum 20-01-1820; overleden Chicago, Illinois, USA, 18-11-1901

Gijsbert Grootveld was timmerman. Hij leidde een bewogen leven. In 1836 raakte hij betrokken bij de afscheiding; hij woonde toen nog bij zijn ouders in Eemnes Binnen. Later als zijn vader een grotere rol gaat spelen in de leiding van de jonge kerkelijke gemeenschap van afgescheidenen verhuist hij mee naar Hilversum. Daar leerde hij zijn vrouw Tijmetje, dochter van Gijsbert Haan kennen. Ook zijn schoonvader speelde een belangrijke rol in de afscheiding in Hilversum. Als midden jaren '40 van de 19^e eeuw een landbouwcrisis uitbreekt in Nederland, ontkomt ook Hilversum hier niet aan. Op zoek naar verbetering van de levensomstandigheden

komt ook in Hilversum emigratie naar Noord-Amerika in beeld. Het lijkt erop dat Gijsbert Grootveld vooruit gereisd is om 'de kust te verkennen'. Gijsbert vertrok samen met zijn vrouw en dochttertje op 02-12-1846 met het passagiersschip Precosia uit Rotterdam. Tijdens de overtocht naar de USA werd een dochttertje geboren dat voor de aankomst op 29-12-1846 in New York al was overleden. Gijsbert Grootveld vestigde zich met zijn gezin in de stad New York.

In de zomer van 1847 vertrok zijn schoonvader Gijsbert Haan met zijn gezin, andere familieleden en enkele andere afgescheidenen uit Hilversum. Bij hen voegden zich ook Lammert Grootveld uit Eemnes Binnen en Hendrik Pelgrom met zijn gezin uit Baarn. Dit gezelschap van in totaal 27 personen vertrok uit Rotterdam met het passagiersschip Centurion en kwam op 26-07-1847 in New York aan.

In 1848 verhuisde Gijsbert met zijn gezin van New York naar Albany, gelegen ten noorden van New York, ook aan de Hudson Rivier. De reis werd per boot ge-

Grafsteen van Gijsbert Grootveld (1816-1874) (VIId) op de begraafplaats aan Fultonstreet in de Amerikaanse stad Grand Rapids (Michigan).

maakt. Tijdens de reis werd aan boord van het schip hun dochter Maria geboren, die in Albany werd gedoopt. Kort voor 1852 verhuisde Gijsbert opnieuw, nu naar Cayhoga in Ohio, waar zijn zoon Tijmen werd geboren. Lang bleef hij daar niet wonen. In 1855 werd zijn dochter Cornelia in Grand Rapids, Michigan, geboren. Gijsbert bleef de rest van zijn leven in Grand Rapids wonen en werken als timmerman (carpenter). Door

zijn schoonvader raakt hij betrokken bij de afscheiding van de latere Christian Reformed Church in 1857. Hij zou enkele jaren ouderling in deze jonge kerk zijn. Gijsbert Grootveld ligt begraven op Fulton Street Cemetery in Grand Rapids, waar zijn grafsteen nu nog aanwezig is. Ook zijn vrouw Tijmetje ligt daar begraven. Uit het huwelijk van Gijsbert en Tijmetje werden acht kinderen geboren, vijf dochters en drie zonen. Afstammelingen van hen wonen in verschillende delen van de USA.

Een andere zoon van Tijmen (VIId) was:

VIId. Lammert Grootveld.

Geboren Baarn 16-02-1825; overleden mogelijk te Amsterdam

Huwde Muiden 14-09-1856 met:

Grietje Botke, dochter van Gerrit Botke en Johanna Alida Klausing

Geboren Muiden 01-06-1818

Lammert was timmerman van beroep. Ook Lammert behoorde tot de afgescheidenen. Hij woonde toen nog bij zijn ouders in Eemnes-Binnen. Lammert Grootveld emigreerde in 1847 naar de Verenigde Staten; hij reisde met de groep van Gijsbert Haan, de schoonvader van zijn broer mee naar New York. Lammert is niet lang in de USA gebleven. Hij keerde voor 1856, het jaar waarin hij huwde, weer terug naar Nederland. Uit het huwelijk met Grietje Botke zijn twee dochters bekend.

Ten tijde van de Afscheiding van 1834 waren leden van de familie Grootveld lidmaat van de NH-kerk van Eemnes-Binnen.

TIJMEN GROOTVELD EN GIJSBERT HAAN EN HUN ROL IN DE AFSCHIEDING IN HILVERSUM

De Afscheiding van 1834 had in Noord-Holland opvallend weinig navolging. Slechts in enkele plaatsen was er in 1836 sprake van het ontstaan van, veelal kleine, groepen afgescheidenen. Opvallend hierbij is dat in 't Gooi en directe omgeving de Afscheiding wel veel navolging kreeg, met name in Hilversum, Loosdrecht, Bunschoten, Maartensdijk en Achttienhoven. Hier ontstonden Christelijk Afgescheiden Kerken. We richten hier onze aandacht hoofdzakelijk op de gebeurtenissen in Hilversum.

Eind 1835 maakte het kerkbestuur van de Hilversumse NH Grote Kerk in haar notulen melding van 53 personen, die niet meer naar de kerk kwamen maar onderling regelmatig bijeenkwamen. Begin februari 1836 was er opnieuw sprake van afgescheidenen. In opgaven aan de classis werd melding gemaakt van 12 afgescheidenen in Hilversum, 2 gezinnen in Baarn, 12 personen in Eemnes-Binnen en 5

personen in Lage Vuursche. De afgescheidenen in Eemnes-Binnen, Baarn en Lage Vuursche betreffen leden van de families Grootveld, Houthuizen en Pelgrom die door huwelijk onderling verwant waren.

Op 23 mei 1836 werden door ds. H.P. Scholte tijdens een bijeenkomst in Loosdrecht Gijsbert Haan en Tijmen Grootveld tot ouderlingen benoemd en Gerrit Meijer en Jan Donker tot diakenen. Hiermee was de oprichting van de Christelijk Afgescheiden Kerk in Hilversum een feit. Deze kerk ging deel uitmaken van de Classis Loosdrecht. Omdat in Baarn, Eemnes-Binnen en Lage Vuursche maar een gering aantal afgescheidenen woonden, werden zij bij Hilversum gevoegd. De afgescheidenen van Baarn bleven bij Hilversum behoren tot dat in 1852 in de Lage Vuursche een nieuw conventikel ontstond. Korte tijd later verhuisde deze naar Baarn en groeide uit tot een Christelijk Gereformeerde Kerk. In Eemnes is het nooit tot een eigen afgescheiden gemeente gekomen. De Chr. Gereformeerde Gemeente in Hilversum bestaat nog steeds en is thans in de Rehoboth Kerk aan de Kleine Drift gevestigd.

Wie nu denkt dat alles geregeld was en men in rust verder kon met de opbouw van de nieuwe kerk heeft het goed mis. De Ned. Hervormde Kerk, die ook het burgerlijk bestuur met zich mee kreeg, reageerde ongekend fel. De afgescheidenen werden sociaal sterk onder druk gezet. Ouderlingen bezochten regelmatig de afgescheidenen om ze te vermanen weer zondags naar de kerk te gaan. En als men toch bleef volharden volgde uitsluiting van het Avondmaal.

In de Code Penal, de voorloper van het huidige Wetboek van Strafrecht dat nog onder Napoleon was in gevoerd, stond een artikel dat beperkingen oplegde aan openbare bijeenkomsten van meer dan 19 personen die vooraf niet goedgekeurd waren door de overheid. De bijeenkomsten van de afgescheidenen werden hieronder gerekend. Zo ook die in Hilversum. In juni 1836 kwam het tot een grote vechtpartij in en rond het huis van Gijsbert Haan dat stond ter plaatse van Herenstraat 2-4, toen de burgemeester van Hilversum op onhandige wijze een bijeenkomst van afgescheidenen wilde beëindigen. Hendrik Dankelscheijn raakte als enige zodanig gewond dat hij zich met verwonding aan het hoofd onder doctorsbehandeling moest stellen. Ook de burgemeester kreeg rake klappen. Opvallend is dat in de rechtszaak die volgde, alleen afgescheidenen terecht stonden. Er werden flinke geldboetes en gevangenisstraffen uitgedeeld. Ook werden korte tijd soldaten ingekwartierd bij afgescheidenen als strafmaatregel. In hoger beroep werden de meeste veroordeelden vrijgesproken; alleen W. Karsemeijer uit Loosdrecht moest een gevangenisstraf van 3 dagen uitzitten. Gijsbert Haan bleef zitten met een volledig vernield huis.

In de beginjaren was er nog geen eenheid onder de afgescheidenen. Verschillende dominees hadden zo hun eigen ideeën over hoe het verder moest. De belangrijkste onder hen waren ds. A.C. van Raalte, ds. A. Brummelkamp, ds. H.J. Budding, ds. H. de Cock en ds. H.P. Scholte. Deze laatste behield een eigen idee over de kerkordening, terwijl de anderen zich vonden in het opnieuw aannemen van de Dortse Kerkorde uit 1619. In 1840 kwam het tot een openlijk conflict tussen de beide stromingen. Onder invloed van Gijsbert Haan en Tijmen Grootveld had de Afgescheiden gemeente in Hilversum zich ondertussen afgekeerd van ds. Scholte. Gijsbert Haan vergezelde ds. H. de Cock naar Utrecht toen in 1840 Scholte definitief geschorst werd. Als reactie hierop ging Scholte met zijn gemeente in Utrecht zijn eigen weg, gevolgd door enkele gemeenten in de omgeving, o.a. die te Loosdrecht. Deze scheuring in de kerk van de afgescheidenen maakte een nieuwe indeling in classes noodzakelijk. Hilversum, Bunschoten, Westbroek en Achttienhoven vormden de nieuwe classis Hilversum. Haan en Grootveld bleven namens Hilversum lid van de nieuwe classisvergadering.

AFGESCHIEDENEN EN AMERIKA

De slechte economische situatie in Nederland en de aanhoudende intimidatie en achterstelling van de afgescheidenen maakte dat de leidende personen onder de afgescheidenen uit begonnen te kijken naar mogelijkheden om de levensomstandigheden te verbeteren. Scholte was de eerste die overwoog om te emigreren. Hij vroeg toestemming om in Nederlands-Indië of in Suriname een kolonie te mogen stichten. Dit verzoek werd afgewezen met als reden dat men de onrust die de afgescheidenen veroorzaakten, niet wilde laten overslaan naar de koloniën. Hierop richtte Scholte zijn blik op de USA. De USA stonden open voor nieuwe immigranten en kenden geen enkele beperking ten aanzien van geloofsuitingen. Scholte kocht in de pas gestichte staat Iowa grote stukken grond en stichtte de stad Pella. In april 1847 vertrok Scholte met een groot deel van zijn gemeente naar de USA. Zijn voorbeeld werd al snel gevolgd door ds. A.C. van Raalte. Hij had zijn blik laten vallen op Wisconsin, waar al eerder Nederlanders naartoe geëmigreerd waren. Eind 1846 vertrok hij naar de USA. Vanwege de winter verbleef hij in Detroit, Michigan. In het voorjaar van 1847 werd doorgereisd, niet naar het einddoel Wisconsin maar naar Black Lake, nabij de monding van de Black River in Lake Michigan. Hier zou Van Raalte onder harde en bittere omstandigheden zijn kolonie Holland stichten.

In de jaren 1845 en 1846 waren al afgescheidenen op eigen gelegenheid naar de USA vertrokken. Zij hadden zich in New York en Albany in de staat New York en in de aangrenzende staat New Jersey gevestigd. Hier woonden nog grote groepen Nederlanders die afstamden van de oorspronkelijk inwoners van de kolonie Nieuw Nederland. Hun kerk, de Dutch Reformed Church (DRC), was de voortzetting van de 17^e-eeuwse Nederduits Gereformeerde Kerk uit de oude kolonie, en had een grote aantrekkingskracht op de afgescheidenen. Deze kerk kon de alsmaar groter worden stroom van afgescheidenen die naar de USA emigreerden niet aan en begon hen door te sturen naar de kolonie van Van Raalte in Holland, Michigan, en die van Scholte in Pella, Iowa.

Als Gijsbert Haan in 1847 in New York aankomt, blijft hij aanvankelijk ook in New York wonen. Nadat zijn verzoek om terug te keren naar Nederland afgewezen was omdat hier voor geen geld beschikbaar was, verhuisde Haan met enkele leden van zijn groep naar Albany. In deze stad werd hij actief in de DRC. Zijn opvattingen over het geloof stroken niet helemaal met de lokale DRC kerk en hij krijgt het advies om af te reizen naar Holland, Michigan. Haan sluit zich aan bij een groep die bij aankomst in Michigan de stad Vriesland, nabij de stad Zeeland, zou stichten. Begin 1851 verhuist Gijsbert Haan met zijn gezin naar Grand Rapids, waar ook zijn schoonzoon Gijsbert Grootveld zou komen wonen. Haan en Grootveld worden ouderling in de Second Reformed Church in Grand Rapids. De First Reformed Church was begin 1848 gesticht door de Amerikanen en er werd dus in het Engels gepreekt. De Second Reformed Church werd door de Nederlanders opgericht rond 1849; er werd in het Nederlands gepreekt; en in feite was het een Christelijk Afgescheiden Kerk. Door de grote overeenkomsten tussen de DRC en de kerk van de afgescheidenen kwam het in 1856 tot een samengaan van beide kerkgenootschappen in de Reformed Church of America (RCA).

Gijsbert Haan, die actief betrokken was bij de fusiebesprekingen, had grote moeite met het feit dat toegestaan was dat naast de Heidelbergse Catechismus ook andere waren toegestaan en dat het liedboek ook liederen bevatte die niet waren gebaseerd op Psalmen. Een compromis was gevonden door de afzonderlijke gemeenten te laten bepalen of men strikt de Dortse kerkorde wilde volgen of dat de catechismus en het liedboek uit de USA gebruikt konden worden.

Een breekpunt kwam voor Haan toen hij vernam dat niet alleen lidmaten, maar dat ook ouderlingen en zelfs dominees lid waren van de 'geheime broederschap'. Be-doeld was de Vrijmetselarij. Dit lag in Nederland in de 19^e eeuw heel gevoelig

vanwege het gesloten karakter en de eigen geloofsopvattingen over een schepper. In de USA was de organisatie opener en meer gericht op maatschappelijk hulpbe-
toon, vergelijkbaar met het Reveil. Voor Haan was dat de reden om met enkele
lidmaten uit de nieuwe kerk te stappen, korte tijd later gevolgd door ds. H.G.
Kleyn met het overgrote deel van de Second Reformed Church in Grand Rapids. In
1857 volgden binnen enkele maanden nog vier andere gemeenten in de omgeving
van Grand Rapids. Deze gemeenten organiseerden zich in, wat later zou gaan he-
ten, de Christian Reformed Church of North America (CRC). Haan en Grootveld
waren in de beginjaren ouderling. Haan zou rond 1870 zelfs leraar worden in de-
ze kerk. Gijsbert Haan wordt tegenwoordig gezien als één van de grondleggers
van de CRC met in 2004 zo'n 260.000 lidmaten. De RCA had in datzelfde jaar zo'
n 250.000 lidmaten. Ter vergelijking: als de Gereformeerde Kerk in Nederland op-
gaat in de PKN telt zij zo'n 640.000 lidmaten.

NOG EEN OPMERKELIJKE AFSTAMMELING UIT DE FAMILIE GROOTVELD

VIIe. Peter Grootveld, zoon van Tijmen (VIc).

Geboren Baarn 12-09-1819; overleden Hilversum 05-12-1880

Huwde Hilversum 03-02-1844 met:

Emmetje Vos, dochter van Gerrit Vos en Jannetje Muijs

Geboren Nijkerk 03-12-1819; overleden Hilversum 05-08-1898

Peter Grootveld was arbeider. Ook hij behoorde tot de afgescheidenen. Peter ver-
huisde met zijn familie mee naar Hilversum. Uit zijn huwelijk met Emmetje wer-
den acht kinderen geboren, zes zonen en twee dochters, onder wie:

VIIIa. Gerrit Grootveld (Hilversum 09-10-1845, Hilversum 06-08-1919). Gerrit was
arbeider. Hij huwde Hilversum 14-08-1869 met Aaltje van Loenen uit Hilversum.

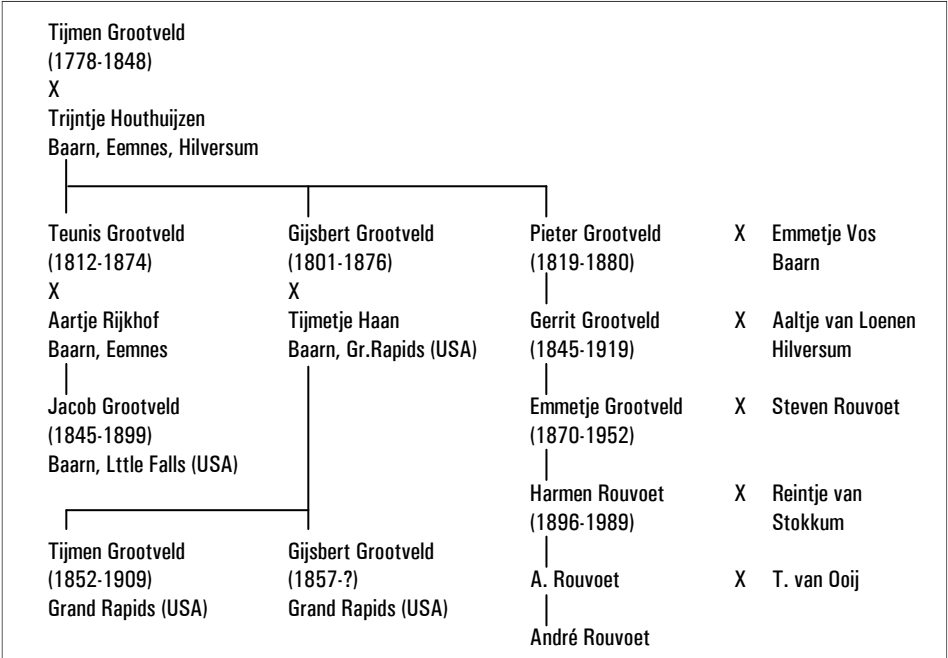
Uit hun huwelijk:

IXa. Emmetje Grootveld (Hilversum 28-06-1870, Hilversum 17-12-1952) huwde
met Steven Rouvoet uit Nijkerk. Steven was groentehandelaar te Hilversum aan de
Hilvertsweg.

Uit hun huwelijk:

Xa. Harmen Rouvoet (Hilversum 19-08-1896, Hilversum 15-06-1989). Harmen

Dit sluit aan bij het grote overzicht van de familie Grootveld geplaatst in HKE-kwartaalblad 2012 nr. 2 blz. 122-123.

was groentehandelaar aan de Gasthuisstraat. Hij huwde Reintje van Stokkum uit Arnhem.
Uit hun huwelijk:

Xla. A. Rouvoet huwde T. de Ooij en zij zijn de ouders van: André Rouvoet, politicus voor de Christen Unie. André was minister voor Jeugd en gezin (2007-2010), vicepremier (2007-2010) en minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2010) in het Kabinet Balkenende IV.

HERKOMST VAN DE INFORMATIE

Het was voor de auteur, Harry van der Voort die woont in Hilversum, een bijzondere ervaring dat aan de geschiedenis van de Eemnesser familie Grootveld ook

een stuk kerkelijke geschiedenis van Hilversum bleek te hangen. In deze korte schets van de familie Grootveld was maar plaats voor een selectie uit de gevonden hoeveelheid informatie. Ook konden niet alle vragen opgelost worden. Zo is het nog niet duidelijk geworden of Gerrit Grootveld, de oprichter van Grootveld Automaterialen aan de Spoorstraat in Hilversum, behoort tot deze familie. De Amsterdamse antirookmagiër Robert Jasper Grootveld (1932-2009) en zijn achterneef acteur Johnny Kraaikamp (1925-2011) behoorden hoogstwaarschijnlijk niet tot deze familie.

DE BELANGRIJKSTE BRONNEN

Dr. C. Smits, *De Afscheiding van 1834. Vierde deel: Provincie Utrecht. Dordrecht* 1980.

Dr. F.L. Bos, *Archiefstukken betreffende de Afscheiding van 1834. 4 delen. Kampen* 1939-1946.

B. de Boer, e.a., *Eemnessers door de Eeuwen heen*. Eemnes 2002.

Streekarchief voor Gooi en Vechtstreek te Hilversum: Archief van het Dorpsbestuur van Hilversum.

Archief Eemland te Amersfoort: Archieven van Dorpsbesturen van Eemnes en Baarn.

Internet: www.genlias.nl; www.hetutrechtsarchief.nl; www.calvin.edu (CRC); www.hope.edu (RCA); www.castlegarden.org (immigranten USA 1820-1892); www.wikipedia.nl

Henk van Hees verschaftte aanvullende informatie en hielp de tekst binnen aanvaarbare proporties terug te brengen; adressen konden achterhaald worden met behulp van het huizenproject van Wiebe van Ijken.

Infrastructuur en ontwikkeling van Eemnes 1815-1940

DEEL 3: GROEI EN STILSTAND IN VOOR- EN TEGENSPOED

JAAP GROENEVELD

In deel 2 eindigden we met de conclusie dat door de ontwikkeling van de vervoerstechnologie – vooral na 1870 – de omgeving dichterbij was gekomen. Eemnes was in reistijd dichterbij de stedelijke centra gekomen. In dit deel zal ingegaan worden op de groei van Eemnes en of die daarmee te maken had, maar ook andere invloeden spelen een belangrijke rol.

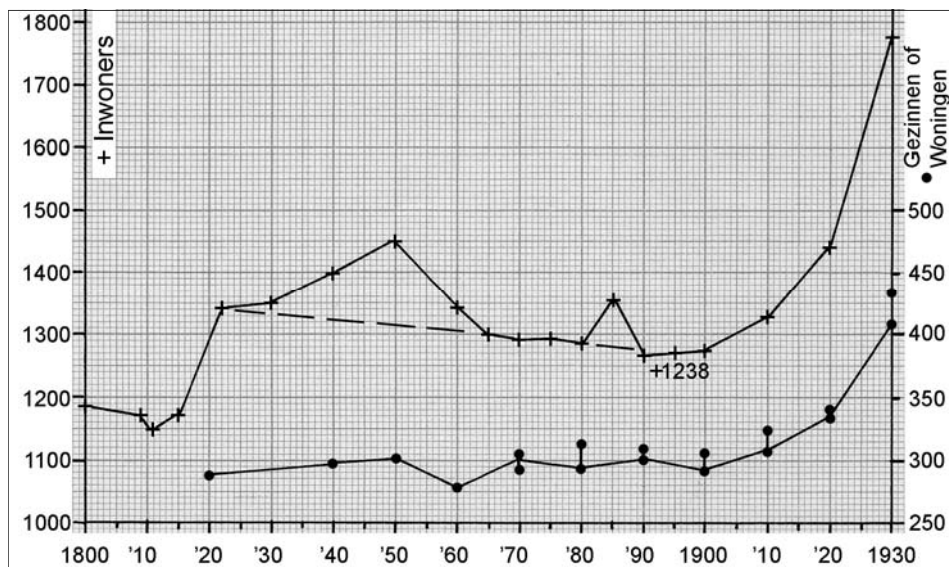
Groei kan afgemeten worden aan het aantal inwoners, maar ook aan de omvang van de bebouwing, die daarmee nauw in verband staat. In dit deel zullen beide aan de orde komen. Met name de groei en de afname van de bevolking in de 19^e eeuw wordt periodegewijs onder de loep genomen om daarbij de factoren, die een rol kunnen hebben gespeeld, eens nader te beschouwen. Keiharde conclusies blijken door het complex van factoren helaas niet mogelijk.

VERLOOP VAN DE BEVOLKING TOT 1860

De eerste betrouwbare volkstelling dateert van 1795, waarbij Eemnes 1204 inwoners telt (Binnendijk 335; Buitendijk 869). Het aantal inwoners van Eemnes vertoont in de 19^e eeuw een fluctuerend verloop om vanaf 1892 voortdurend te stijgen. Grafiek 1, bovenste grafieklijn, laat dit zien. Hij is over 1860-1900 gebaseerd op door 5 deelbare steekjaren, omdat bij een afstand van 10 jaren er net te weinig zichtbaar zou worden. Daarbuiten zijn de afstanden groter of onregelmatig wegens gebrek aan gegevens of de verminderde noodzaak voor detail.

Het bleek me zinvol de groei in wooneenheden tegelijk mee te nemen, reden waarom in Grafiek 1 met de onderste grafieklijn het aantal woningen is aangegeven. De volkstellingen vanaf 1839 geven daarin elke tien jaar inzicht. Van 1839 t/m 1869 werd eigenlijk het aantal 'huizen' en gezinnen geteld, daarna de bewoonde en de onbewoonde woningen. In 1869 werden zowel gezinnen als wo-

Grafiek 1: Ontwikkeling van de bevolking (boven) en het aantal woningen (onder) in Eemnes 1800-1930, gebaseerd op de Kroniek van Eemnes (1800-1830), de tienjarige Volkstellingen (1839-1930) en Verslagen van Gedeputeerde Staten van Utrecht (1860-1900) voor de jaartallen eindigend op 5.

In de onderste grafieklijn is voor 1820 het aantal woningen genomen uit de huisnummerlijst voor 1820 (Van Ijken 2005). De lijn 1830 t/m 1870 geeft het aantal gezinnen. Vanaf 1870 geven de onderste stippen de bewoonde woningen, de bovenste met leegstand.

De gestippelde lijn is een dalende trendlijn, waarboven afwijkingen zichtbaar worden.

ningen geteld en deze getallen komen ongeveer overeen, zodat over de hele periode het aantal gezinnen of de woningen als één grafieklijn is uitgezet. Vóór 1869 werd naast het aantal gezinnen het aantal huizen opgegeven, waarin blijkbaar meerdere woningen in gebruik konden zijn. Er waren in die periode ongeveer 100 woningen meer dan huizen¹.

Demografische achtergrond

De inwonerscurve in Grafiek 1 is het resultaat van geboorte, sterfte en migratie. Met inachtneming van het aantal jaren van de periodes in Tabel 1, blijkt dat tot en met 1839 de geboorten op gemiddeld ca. 52/jaar liggen. Daarna zakt het in en loopt van ca. 39 tot ca. 28 omstreeks 1894. De sterfte heeft een grillig verloop, wat ook te wijten is aan soms heersende epidemieën. Globaal ligt het rond 30/j met

Tabel 1: Verloop van de bevolking van Eemnes in de periode van 1815 t/m 1899. Het vertreksaldo is het resultaat van de eindstanden van de genoemde jaren en de exacte gegevens van geboorte en overlijden (excl. doodgeboren kinderen). Correcties door volkstellingen op onjuiste migratiegegevens zijn zo verrekend. De verdeling van intervallen is analoog aan Grafiek 1.

Periode 1/1-31/12	Aant. jaren	Eind- stand	Groei (Gr)	Geb. (G)	Overl. (O)	Auton.aanwas A=G-O	Vertr.saldo A-Gr
1815		1170					
1816-'22	7	1342	172	361	230	131	-41
1823-'29	7	1351	9	364	313	51	42
1830-'39	10	1396	45	532	379	153	108
1840-'49	10	1450	54	372	306	66	12
1850-'59	10	1341	-109	355	289	66	175
1860-'64	5	1300	-41	179	178	1	42
1865-'69	5	1283	-17	197	172	25	42
1870-'74	5	1294	11	193	147	46	35
1875-'79	5	1289	-5	187	157	30	35
1880-'84	5	1359	70	158	126	32	-38
1885-'89	5	1283	-76	160	131	29	105
1890-'94	5	1268	-15	141	126	15	30
1895-'99	5	1275	7	179	133	46	39

variatie van ca. 25 tot ca. 35/j, met een uitschieter naar ca. 45/j in de periode 1823-'29. Dit alles maakt dat de *autonome aanwas* (geboorte minus sterfte) sterk fluctueert. Deze beweegt zich doorgaans rond 6 à 7/j. Twee periodes schieten extreem uit naar boven: 1816-'22 met ca. 19/j en 1830-'39 met ca. 15/j. Bij meer geboorten was er overigens ook navenant meer sterfte door de gangbare grote zuigelingen- en kindersterfte.

Het vertreksaldo zegt het meest omtrent de verwachting van een bestaan buiten Eemnes. Er is doorlopend vertrek uit Eemnes met rond de 6 à 9 personen per jaar. Uitschieters in de zin van negatief vertrek, dus binnenkomst, vormen de periodes 1816-'22 (5,8/j in) en 1880-'84 (7,6/j in). Uitschieters in vertrek zijn er in 1885-'89 (35/j) en 1850-'59 (17,5/j).

Het grote vertreksaldo van 1830-'39 kan vermoedelijk rechtstreeks gekoppeld worden aan de grote autonome aanwas van 1816-'22. De in die periode geboren kinderen waren inmiddels ca. 15 jaar geworden, de leeftijd waarop ze elders aan de slag konden. Hetzelfde effect kan opgaan voor het vertreksaldo van 1850-'59 ten opzichte van de autonome aanwas van 1830-'39. Gebleken is dat de migratie van 1850-'59 vooral geldt voor de eerste helft van die periode. Dat geeft dus ook weer dat verschil van 15 jaar.

Periode tot 1850

In afwijking van de groei in omliggende gemeenten, behalve Huizen N.H., bereikte Eemnes een dieptepunt met 1148 inwoners in 1811². Volgens Rommes zou de groei daarna tot 1850 ongeveer overeenkomen met de algemene groei in Nederland. Hij stelde dat vanaf 1840 de groei vertraagde, wat hij weet aan huwelijksuitlet door mislukte aardappel- en rogge oogsten in de periode 1840-1850³. Dit lijkt mij gebaseerd op de jaartallen 1815, 1840 en 1850, zonder kennis van 1822 en 1830⁴. Nederland als geheel kende een gelijkmatige groei, terwijl van 1815 tot 1822 Eemnes dubbel zo snel groeide. Deze sterke groei werd al omstreeks 1822 afgebroken, blijkens voorgaande.

Uit Tabel 1 blijkt dat zich per saldo 41 personen in Eemnes vestigden (vertreksaldo -41). Het is niet mogelijk te achterhalen wat voor mensen dat waren en waar ze vandaan kwamen. Vergelijk de volgende 7 jaren met ca. 80 meer sterfgevallen en daarentegen een voor Eemnes normaal vertreksaldo van 42 personen (over 7 jaar, 30 over 5 jaar).

De stijging tussen 1815 en 1822 zondermeer wijten aan de aanleg van de straatweg in 1817 is me wat te kort door de bocht, maar dit heeft waarschijnlijk wel een rol gespeeld. De *Commissie van de Straatweg Naarden-Amersfoort* had werkvolk in dienst voor aanleg en onderhoud, wat daarvóór in het geheel niet aan de orde was. Naast herstel na de Franse Tijd, schiep de aanleg van de weg verwachtingen, die echter omstreeks 1822 niet zijn uitgekomen, zoals ook aantoonbaar bij de geldschietters en de initiatiefnemers⁵. De aanwezigheid van de weg met het door Eemnes geleide (post)wagenvverkeer gaf in principe meer reuring, maar harde gegevens zijn er niet. Gezien de vele door de moeilijk jaren van de Franse Tijd uitgestelde geboorten valt ook te denken aan het moeten binnenhalen van werkvolk van buiten. Er waren vermoedelijk te weinig jonge mensen uit eigen aanwas.

De na 1822 minder stijgende groei lijn tot 1850 duidt op een gecorrigeerde situatie die blijkbaar beter paste bij de omstandigheden van Eemnes: een agrarische gemeenschap met een praktisch volledig ontgonnen gebied, dat geen nieuwe boer-

De oude boerderij uit 1617 bij de 'armakker' in Eemnes-Binnen, Wakkerendijk 214-218. In dit voorbeeld van verouderde behuizingen waren drie kleine woningen afgescheiden (coll. Wiebe van Ijken).

derijen meer toeliet. Het vertreksaldo wijst ook in de richting van een normale situatie. Groei was alleen op te vangen door economische groei buiten het traditionele boerenbedrijf, dat nog niet erg veranderde. Afgezien van de aanleg van enkele straatwegen⁶, vonden hier in wijde omgeving nog geen grote infrastructurele aanpassingen plaats.

In de periode 1830-'49 is er blijkens Grafiek 1 weer een wezenlijke stijging van het inwonertal, maar er zijn op de achtergrond grote verschillen tussen het eerste decade en het tweede blijkens Tabel 1. In de periode 1830-'39 was er ca. 100 meer autonome aanwas dan in de periode 1823-'29, die zich in Grafiek 1 aan het zicht onttrekt door een groot vertreksaldo in dezelfde periode.

Opvallend aan de hele bovenste grafieklijn is, dat men globaal een rechte lijn kan trekken door de punten van 1822, 1865 t/m 1880, 1890 en 1895. Deze is onderbroken aangegeven. Hij suggereert dat de periode 1830-'65 een eigen dynamiek heeft. Later komen we hierop terug. In het licht van de jaren na 1860 was het inwonertal voor 1850 blijkbaar te hoog, maar naar elders vertrekken bood (nog)

geen perspectief. De jaren 1840 en 1850 kenmerken zich door algemene slechte economische omstandigheden in Nederland.

Sterke daling 1850-1860 door gezinsmigratie

Vanaf 1850 werd een scherpe daling van de bevolking van Eemnes ingezet⁷. Het aantal gezinnen daalde met 23 van 301 in 1849 naar 278 in 1859 (Grafiek 1), terwijl er zes huizen – inclusief boerderijen – leeg stonden. Tabel 1 geeft in de periode 1850-'59, bij dezelfde autonome aanwas van 66 personen als in de vorige tien jaren, een buitengewoon groot vertreksaldo van 175 te zien, het hoogste over 10 jaren gerekend. Het gaat dus praktisch alleen maar om verschil in migratie.

Vanaf begin 1850 is het uitgebreide bevolkingsregister ingevoerd. Van Eemnes is een handzame registratie van inwoners per huisadres aanwezig. Daarin zit ook apart het 'dienstbodenregister' dat voor knechten, meiden, dienststers en andere tijdelijke inwoners werd gebruikt⁸. Helaas is de registratie onvolledig, in het bijzonder over de jaren 1856 t/m 1858, alsof er toen geen migratie was. Over de hele periode 1850 t/m 1859 heb ik niettemin de geregistreerde migratiebewegingen van en naar de gemeente Eemnes onderzocht. Het dienstbodenregister heb ik wegens de veelheid van mutaties en ondoorzichtigheid buiten beschouwing gelaten, evenals personen die binnen hetzelfde jaar weer vertrokken. Een en ander is dus te beschouwen als een grote steekproef over de jaren 1850-1855.

Van 1850 t/m 1859 (vooral t/m 1855) vertrokken er 40 gezinnen en kwamen er 13 gezinnen binnen met resp. 174 minus 49 personen. Daarnaast gingen er 53 minus 15 individuele migranten uit, respectievelijk erin. Per saldo resulteert dit in 27 gezinnen met 125 gezinsleden en 38 individuele personen, totaal 163 vertrokken. Volgens de volkstellingen waren er eind 1859 23 gezinnen, respectievelijk 109 inwoners minder. Ergo, er waren met medeneming van de autonome aanwas in Tabel 1 nog 12 personen meer vertrokken dan uit het bevolkingsregister blijkt. Deze zoek ik in het dienstbodenregister en de afwijkingen in de gemiste jaren.

Opvallend was dat er 13 gezinnen met 46 personen (w.v. 11 arbeidersgezinnen) waren doorgehaald zonder opgave van vertrekdatum en bestemming. In 1858 was er slechts één binnenkomende persoon geregistreerd. In 1859 waren er 9 vertrekkende enkelingen (arbeiders en 'zonder beroep'), terwijl het gezin van een jager binnenkwam (3 p.) en nog twee enkelingen zonder beroep en een 'kwekeling' (onderwijzer in opleiding).

Met in achtneming van de daling van 109 personen over de periode 1850-1859 (zie Tabel 1), resp. 23 vertrokken gezinnen lijken we toch aardig goed te zitten.

Omdat eigenlijk vooral de periode 1850-1855 is onderzocht, moet geconcludeerd worden dat er over 1856 t/m 1859 een gering vertreksaldo was⁹.

Waarheen vertrok men?

De grootste netto vertrekkende groep was die van de arbeiders (meest zogenaamde 'dagloners'), totaal 16 gezinnen (22 uit, 6 in), resp. 68 personen (61 p. + 7 individueel). Hun bestemming en herkomst, voor zover bekend, was vooral Eemland (m.n. Baarn) en enkele naar de Gelderse Vallei (7 gezinnen, 25 p.), terwijl de enkelingen de voorkeur gaven aan Het Gooi (5 p.). Enkele gezinnen zochten het verderop, terwijl er een grote groep van 11 gezinnen (37 p.) onduidelijk blijft. Hierbij moet ook gerekend worden een grote groep 'zonder beroep' e.d., die meest als tieners naar elders vertrokken om er als knecht of dienstster, c.q. meid te werken. Netto ging het om 30 personen (38 uit minus 8 in), die gelijkelijk verdeeld uitwaaierden over Eemland (13; vooral Baarn) en Het Gooi (12), en voor de rest naar overig Utrecht (5) en Noord-Holland (3 Amsterdam en 6 zuidelijke omgeving ervan) en één met onbekende bestemming.

Daarna volgt een groep ambachtslieden, die – zeer interessant – alleen maar vertrek aangaven, behalve die ene schoenmaker die alleen uit Laren kwam. Het betrof op twee enkelingen na (een kuiper en een kleermaker) zes gezinnen met 30 personen: een timmerman, twee smeden, twee kleermakers en een schoenmaker. De Binnendijkse smid ging naar Baarn, de Buitendijkse naar Naarden.

Ook vertrokken er zes landbouwers met gezin (28 p.) en twee enkelingen (beide naar Barneveld). De vertrekkende gezinnen gingen naar Duivendrecht, Maarsseveen, Maartensdijk en twee naar Blaricum, terwijl één onduidelijk is. Globaal is dit een beweging westwaarts; een dun staartje van de gezinsmigratie van boeren naar Amstelland, die in eerste helft van de 19e eeuw met het hoogtepunt omstreeks 1820, zou hebben plaats gevonden¹⁰. Twee boeregezinnen keerden in 1851 na vertrek vóór 1850 terug uit Weesp, beide naar hetzelfde adres (B59b, de helft van Kerkstraat 7; 10 p.). Vermoedelijk was de terugkeer niet uit weelde, want de boeren die die kant uit gingen hoopten op een bestaan in de melkvoorziening voor het groeiende Amsterdam.

Voor het overige vertrokken er twee predikantgezinnen (10 p.), waarvoor een (nog) kinderloze gehuwde en een ongehuwde predikant in de plaats kwamen. De blindenonderwijzer Christiaan Samuel Reinhold vertrok in 1853 met zijn gezin (7 p.) naar Grave. Sinds 1850 was het R.K. Blindeninstituut vanuit Laren naar Eemnes verhuisd in de voormalige leegstaande buitenplaats Streefoord, waar het functioneerde tot de opheffing in 1851. In het kielzog werden ook de leerlingen en

dienstboden meegenomen, die alle in het 'dienstbodenregister' stonden ingeschreven. Reinhold bleef er nog een paar jaar wonen met zijn gezin met volwassen kinderen¹¹.

Het gezin van 'kroeghouder' Van Bedum (B77a, Wakkerendijk 13, nu garage Beuk; 6 p.) vertrok met onbekende bestemming¹². Vrijwel neutraal bleven vertrek en vestiging van veldwachters, jachtopzieners en een opzichter. De jachtopziener verbleef een paar jaar in Soest omdat zijn huis in de Heidehoek was afgebrand. Enkele resterende individuele migranten laten we voor wat het is.

De oorzaken van de daling 1850-1860

Dit alles overziend gaat het vooral om landbouwers en (land)arbeiders die met hun gezinnen vertrekken (79 p.), naast de per saldo 39 enkelingen (9 arbeiders en 30 'zonder beroep'). Dit zijn 118 van de 175 p. vertreksaldo. Het verschil wordt goeddeels verklaard door de vertrekkende ambachtslieden en hun gezinnen (ca. 30 p.). Er zijn natuurlijk oorzaken geweest voor dit vertrek uit Eemnes, waarbij ook een deel van de ambachtslieden hun heil elders zocht. Maar wat zijn die oorzaken dan? En waren twee smeden dan niet wat veel?

Voor de hand ligt stagnatie in de agrarische sector, maar ook andere oorzaken kunnen een rol hebben gespeeld. Zowel voor als na 1850 waren er geregeld misoogsten, terwijl de opbrengst aan aardappelen zich nog niet had hersteld. Daarnaast belemmerde de Krimoorlog (1853-1856) de Nederlandse handel en hij veroorzaakte hoge graanprijzen. Deze crisis van de jaren 1850 was nog heviger dan die van de aardappelcrisis rond 1845¹³. In hoeverre dat op Eemnes van invloed was, is niet duidelijk te krijgen.

Uit deel 2 weten we dat vanaf 1845 de Rhijnspoorweg Amsterdam-Utrecht-Arnhem gereed kwam, maar ook deze is te onwaarschijnlijk om als oorzaak aan te wijzen. Vervoer met postwagens langs de straatweg door Eemnes verdween, zoals we zagen. Ook goederenvervoer met zogenaamde hessenwagens werd verlegd naar het spoor. Aangenomen mag worden dat het rustiger werd in Eemnes. Waar tegenwoordig de bandenspecialist versleten of beschadigde banden vervangt, was het de smid die dat werk deed met ijzeren wielbanden en de hoefijzers voor de paarden. Met een vertrekkende kroegbaas passen de twee verkassende smeden wel in dat plaatje. Het is niet meer dan een notie van een effect op werkgelegenheid door verkeer langs de straatweg.

Feit is ook dat vanaf 1850 de economische en industriële groei van Nederland op gang kwam met trek naar de steden. Van een beginnende noodgedwongen uitstoot

naar de opkomende (industriële) centra blijkt echter nauwelijks iets uit de weinige opgaven met bestemming Amsterdam, Utrecht, Amersfoort en Hilversum.

Door het grote aantal aan het agrarisch bedrijf gebonden vertrekkers komt het mij voor, dat de oorzaak meest waarschijnlijk allereerst ligt in de agrarische hoek. Gebrek aan agrarische werkgelegenheid elders werd vanaf 1850 door het aantrekken van de economie teniet gedaan. Het voor 1850 in Eemnes vastgehouden overschot aan werkkrachten vloeiده toen snel weg, inclusief de 'geboortegolf' van 1830-'39 die inmiddels kon uitvliegen. De bevolkingsomvang paste zich aan bij het aantal boerderijen en de omvang daarvan. Die omvang lijkt in de buurt te liggen van de dalende onderbroken lijn in Grafiek 1. Verkeersvermindering speelde vermoedelijk een ondergeschikte rol. Elders kunnen Eemnessers wel gaten hebben opgevuld van degenen die bijvoorbeeld wel naar de steden trokken.

DE PERIODE 1860-1900

In de jaren 1860-1869 kromp Eemnes tot ca. 1300 inwoners om daarna langzaam verder te zakken tot het minimum van 1238 in 1892. In de periode 1860-1864 doet zich het opmerkelijke geval voor dat de autonome aanwas slechts 1 is, terwijl het vertreksaldo normale proporties (tussen 30 en 42 over 5 jaar; Tabel 1) heeft aangenomen. De doorgetrokken grafiekljn in Grafiek 1 over die periode heeft dan ook geen relatie met de situatie van de voorgaande 10 jaren.

Rond 1885 doet zich een opvallende piek voor, die niet gezien zou zijn bij een verdeling in 10 jaren. Hieronder wordt daarop terug gekomen. Deze had geen gevolgen voor de per saldo flauw dalende lijn over de periode 1865-1900. In 1892 versterkten autonome groei (-10) en vertreksaldo (+30) elkaar in negatieve groei, resulterend in het laagste inwonertal sinds 1815: (1238)¹⁴

Aanleg spoor- en tramwegen door het Gooi na 1870

Voor twee perioden zijn in principe twee infrastructurele gebeurtenissen te bekijken. In de periode 1870-1874 werd de Oosterspoorweg langs Hilversum gerealiseerd (1874) en bijna een decennium later de Gooische Stoomtram (1881-1882), met o.a. de lijn Hilversum-Laren-Huizen. Bij nadere beschouwing van de details in Tabel 1 blijkt dat voor 1870-1874 geen aanwijsbare invloed van de aanleg van de Oosterspoorweg is te zien.

In de periode 1880-1884 is het vertreksaldo negatief, met 38 personen instroom, terwijl de autonome aanwas zich had gestabiliseerd rond de 30 personen. Moge-

lijk heeft de realisatie van de tramweg gedurende een aantal jaren een gunstig effect gehad op de groei van de Eemnesser bevolking, zoniet direct, dan indirect. Enerzijds was er enige werkgelegenheid door de aanleg, misschien waren er ook verwachtingen in verband met de mogelijke groei.

Andere effecten zullen waarschijnlijk een veel belangrijker rol hebben gespeeld. De eerste wereldwijde Grote Depressie of Lange Depressie (1873-1896) kan van invloed zijn geweest¹⁵. Daarbij kwam dat Pruisen vanaf 1880 gedurende een aantal jaren tol op spoorwegtransport ging heffen, wat de Nederlandse economie schaadde¹⁶. De 'bobbels' van 1880-1890, die precies samenviel met de Grote Landbouwcrisis, zou ook veroorzaakt kunnen zijn door het eerst niet kwijt kunnen van overtollige werkkrachten – zelfs terugkeer bij moeders pappot –, die daarna wel weer wegvloeiden.

In die zin beschouwd lijken de perioden 1822-1865 en 1880-1890 op elkaar: Eemnes zou in die perioden een 'vluchthaven' kunnen zijn geweest in economisch slechte tijden. Sociale zekerheid kwam voor een deel letterlijk bij de naaste familie op het bord. De onderbroken rechte dalende lijn in de bovenste curve van Grafiek 1 lijkt de bevolkingsomvang weer te geven die Eemnes onder normale omstandigheden onderhield en nodig had. De pieken daarboven vormen dan een extra belasting voor de gemeenschap of de families. Dit zou nog nader onderzocht kunnen worden, indien mogelijk.

Opvallend is dat 1879 de grootste leegstand van woningen in Eemnes vertoonde, 20 'woningen' op 313 totaal, zie de bovenste stip in de onderste grafiek voor Gezinnen/Woningen van Grafiek 1 bij 1880 (1 jan = 31 dec. 1879). Lege woonruimte schiep ook de mogelijkheid om groei van inwoners – tijdelijk – op te vangen. Migratie is in de periode 1880-1890 door de andere opzet en de omvang van het bevolkingsregister niet uitgediept.

Eemnes uniek binnen zijn omgeving

Rommes vergeleek de situatie van Eemnes tussen de jaren 1850 en 1900 in relatie tot de omgeving. De daling van het inwonertal van 12% in Eemnes tussen die jaren was uniek ten opzichte van omliggende gemeenten. Bunschoten, Huizen en Soest groeiden daarentegen met 135, 77, resp. 43%. Hilversum en Baarn – liggend aan de Oosterspoorweg –, wel met 256, resp. 217% als uitschieters. Laren en Blaricum bleven ver achter met slechts 17, respectievelijk 2%. Rommes wijdt dit aan gebrek aan perspectief voor een deel van de bevolking, die zijn heil elders zocht. Hij suggereert dat zij dat zochten in de groeiende plaatsen in de omgeving, bij-

Eemnessers en anderen bij de erepoort voor herberg 't Zwaantje, Wakkerendijk 258, ter gelegenheid van het Onafhankelijkheidsfeest in 1913 (coll. Henk van Hees). De fiets was al een gewone verschijning.

V.l.n.r.: onbekend, Gerrit van Amersfoort (1876-1956), Gerarda Westemeijer-van Breukelen in streekdracht met de vierkante muts van katholieke vrouwen, (1858-1931), Mijntje van Wegen-van Breukelen (1860-1932), herbergier Jaap van Wegen, (1860-1941), onbekende man en vrouw met kinderen, daarachter en daarnaast met fiets onbekend, Jan Polhout (1867-1922), Teus Blom van Wakkerendijk 260 (1860-1935). Deze opgave is verbeterd ten opzichte van die in eerdere publicaties.

Opmerkingen bij tabel 2:

(1) Van de lijsten '1920' en '1930' zijn de aantallen huisnummers (adressen) geteld zonder die met een suffix (letter of Romeins cijfer), omdat die zijn ontstaan na het opstellen van het nummerschema van 1920, resp. 1930.

Vooraf tussen 1920 en 1930 ontstond door de 'bouwwoede' van die tijd een chaotische nummering aan de Laarderweg en de Nieuweweg. De getallen bevatten woningen die na het telmoment van de volkstelling zijn gerealiseerd.

(2) Hiervan enkele bij de Eem, bij de sluis en bij Eembrugge.

(3) 1920 inclusief 1 adres op Goyergracht-Noord en in 1930 idem plus 1 adres Verbindingsweg.

(4) 1920 inclusief 1 adres op huidige Oud-Eemnesserweg (straat sinds 1975), in 1930 idem 2 adressen.

(5) 1813 betreft alleen 'huizen'. Deze kunnen meerdere 'woningen' bevatten. Vanaf 1820 zijn de woningen genummerd met suffixen a, b, c, etc, enkele nieuwe woningen ertussen met hoofdletters A, B, etc., eventueel ook met suffixen Aa, Ab, etc. Er waren ca. 100 woningen meer dan huizen.

(6) De getallen representeren Volkstellingen 1849, 1879, 1899, 1920 en 1930.

(7) De getallen representeren uit de basisgegevens voor Grafiek 1: 1813 van 1815, 1820 van 1822.

(8) Het resultaat van de deling tussen van Inwoners door de laagst ingevulde regel daarboven.

Tabel 2: Aantal woningen en verdeling daarvan in de gemeente Eemnes gebaseerd op huisnummerlijsten Van IJken 2005. De aantallen betreffen bij benadering geschatte aantallen woningen die geacht worden nog bruikbaar te zijn, niet kort voor afbraak of onttrekking staan. Schuren, kerken, scholen, molens en werkplaatsen zijn niet meegenomen.

	1813	1820	1850	1883 ca.	1900	1920 (1)	1930 (1)
Oudste bebouwing	183	280	287	285	272	270	262
	97%	97%	94%	89%	87%	75%	59%
Wakkerendijk (2)	115	188	185	190	181	177	176
Meentweg	56	71	79	72	68	68	64
Kerkstraat	12	21	23	23	23	25	22
Groeigebied	5	8	18	35	41	91	174
	3%	3%	6%	11%	13%	25%	41%
Laarderweg (noordz.)	1	2	2	3	5	24	63
Nieuweweg e.o. (3)							18
<i>Zuidwend:</i>							
Laarderweg (zuidzijde)	2	3	6	15	18	27	35
Molenwg/Streefoordln	1	1	5	7	8	14	20
<i>Heidehoek e.o.:</i>							
Goyergracht-Zuid	1	2	34	6	6	21	28
Heidelaan e.o. (4)			2	2	2	3	7
Seldenrijkgweg				2	2	2	3
Tot. woningen (5) (100%)	(188)	288	305	320	313	361	436
Volkstelling (6): Gezinnen Woningen			301	313	298 306	340	426
Inwoners (7)	1170	1342	1454	1341	1275	1438	1775
Inwoners per woning (8)	(6,2)	4,7	4,8	4,3	4,2	4,3	4,2

voorbeeld Hilversum, Bussum en Baarn¹⁷. Daar zijn we het zeker over eens. Hij legde geen direct verband met de infrastructuur.

In Eemnes lijkt er in de periode 1870-1900 geen structureel en blijvend effect te zijn in de zin van groei als gevolg van de genoemde spoor- en tramwegen. Met een slag om de arm, kan er hooguit een beperkt tijdelijk effect zijn geweest door de aanlegwerkzaamheden van de tramweg, vooral Hilversum-Laren-Huizen, die het dichtst bij lag; een welkome aanvulling in een moeilijke tijd.

Werk op fietsafstand

Eemnes had, ondanks de straatweg en een vaart met beperkingen, een voor vestiging van industrie oninteressante infrastructuur. Nabijheid van een spoorweg was een eerste voorwaarde. De algemene gestage economische groei in Nederland vanaf 1850 veroorzaakte een zuigkracht op overtollige werkkrachten in gemeenten als Eemnes. Zoals we in Tabel 1 zien, had Eemnes steeds een vertreksaldo, behalve twee korte perioden. Vanaf het dieptepunt 1238 in 1892 is het inwonertal alleen maar gestegen tot 1775 in 1930 en 2225 in 1947.

De opkomst van de fiets sinds omstreeks 1895 maakte het mogelijk om in Eemnes te blijven wonen en in omliggende plaatsen te werken. Dit is een duidelijke mijlpaal in de vergroting van de mobiliteit ten opzichte van lopen. Dit is met enige speculatie, omdat niet bekend is hoe het zat met de toename van het fietsenbezit in Eemnes, behalve dat de veldwachter er in 1896 één kreeg. De fiets was in het begin nog maar voor enkelen betaalbaar en velen waren gewend om dagelijks 10 km of meer naar hun werk te lopen. De omliggende plaatsen kwamen dichterbij, evenals de stations van de spoorlijn. Naast Eemnessers die besloten om niet te verhuizen, vestigden zich vooral langs en bij de Laarderweg ook nieuwkomers, die Eemnes in toenemende mate aantrekkelijk genoeg vonden. Sleumer zou in 1940 constateren dat er 's ochtends een ware 'exodus' op gang kwam vanuit Eemnes richting Laren¹⁸.

VERSCHUIVING IN HET WONEN IN EEMNES NA 1900

De gegevens over de groei van de bevolking geven op zich geen inzicht in de concentratie of spreiding van de bevolking in de gemeente. Wiebe van Ijken heeft ten behoeve van genealogische onderzoeken voor Eemnes de geschiedenis van de huisnummering tussen de jaren 1813 en 1930 onderzocht. Tot 1930 wijzigde de wijkgerelateerde huisnummering regelmatig; een nachtmerrie om uit te vinden

Laarderweg in 1909 met de in 1904 gebouwde woningen met mansardedak, nrs. 23 t/m 27 oneven (coll. Hans Kleinhoven).

waar je voorouders woonden. Hij heeft de nummeringen gekoppeld aan de hedendaagse adressen en geeft ook inzicht in verdwenen en nieuw gebouwde woningen¹⁹. Op zijn werk heb ik wat statistiek losgelaten voor een beperkt aantal steekjaren waarin de nummering is gewijzigd en ik heb de resultaten ervan verzameld in Tabel 2. In de periode 1920-1930 is met omzichtigheid geteld (zie opmerking (1) bij de tabel). Deze schatting is getoetst aan de volkstellingen, die geringe afwijkingen laten zien, die gelaten zijn voor wat ze zijn omdat de tijdstippen niet exact gelijk zijn.

Woonontwikkeling in de 19^e eeuw

De historische bebouwing langs het lint Wakkerendijk/Meentweg en de Kerkstraat vertoont tussen 1850 en 1883 een stabiel beeld met resp. 287 en 285 woningen. De Meentweg piekte met 79 woningen in 1850, tegen de Wakkerendijk rond 1883 met 190 om beide daarna af te nemen onder het niveau van 1820.

Het groeigebied in Tabel 2 is verdeeld in een aantal clusters, de noordzijde van de Laarderweg, de zuidzijde ervan op de Zuidwend en de omgeving van de Heidehoek. Met name aan de Laarderweg zijn omstreeks 1883 negen nieuwe woningen

Kaart 1: De Laarderweg en omgeving volgens de kadasterkaart van 1922 met daarin de eerste voorstellen voor wegen i.v.m. de uitbreidingsplannen van 1927 (Archief Eemland, Eemnes 1005-1193). Aan de Streefoordlaan waren al 4 kleine woningen.

ontstaan, het huidige nr. 2, en oneven nrs. 15 en 37 t/m 47 aan de zuidzijde, met een gedeelde woning op nr. 37. Deze stonden nog dicht bij de oude kern van Eemnes Buiten, tot aan de Molenweg. Met de al in 1860 gebouwde oude woning op nr. 51 zijn dit netto 10 nieuwe adressen aan de Laarderweg, overeenkomstig Tabel 2 (vergelijk 1850 en 1883). Tussen 1840 en 1870, blijft het aantal woningen (gezinnen) op praktisch 300 hangen, afgezien van de dip in 1860; zie Grafiek 1. Omstreeks 1883 is er duidelijk een piek in het aantal leegstaande woningen (20), terwijl er nieuwbouw is aan de Laarderweg en afbraak of onttrekking aan het woningbestand in de oude bebouwing tussen 1883 en 1890. De eerdergenoemde piek van de bevolking in 1885 (Grafiek 1) kan tijdelijk opgevangen zijn in het overschot aan slechte, verouderde woningen. Het negatieve vertreksaldo 1880-1884 (-38; Tabel 1) wijst wel in die richting.

VERANDERINGEN IN DE 20^E EEUW TOT CA.1925

Ongeleide uitbreiding met lintbebouwing

De hele 19^e eeuw was er geen wijziging in de infrastructuur van Eemnes (zie deel 1). Alleen de verharding van de Wakkerendijk en de verbreding en verharding van de Minne Steeg (nu Laarderweg) ten behoeve van de straatweg Naarden-Amersfoort in 1817 vormde de belangrijkste wijziging van die periode. Vestiging langs of dicht bij verharde wegen had in het algemeen de voorkeur. De oostkant van de Wakkerendijk was ongeschikt door het regelmatig onderlopen van het land tot 1932. De westkant was afgezien van enkele open plekken goeddeels bezet. Kortom, de nauwelijks bebouwde Laarderweg bood perspectieven. De groei van de bebouwing en de bevolking concentreerde zich dan ook langs de Laarderweg en naaste omgeving. Het hing destijds van de grondeigenaren af of ze kavels wil-

den verkopen. Zij maakten hun eigen afwegingen zonder enige bemoeienis van de gemeente. Wie grond in eigendom had kon er in principe woningen bouwen, mits voldoende aan de op dat moment geldende voorschriften. Die waren er nauwelijks, evenmin als bestemmingsplannen. Hierdoor ontstonden in het algemeen rommelige lintbebouwingen, zonder planmatige opzet.

Groeiende overheidsbemoeienis

Aan het eind van de 19^e eeuw ontstond een maatschappelijke drang om iets te doen aan slechte woonomstandigheden van vooral arbeiders, niet alleen in de grote steden maar overal in het land. Het inzicht brak door dat onhygiënische omstandigheden en slechte behuizing de volksgezondheid bedreigden. Dit resulteerde in 1901 in de Gezondheidswet en de Woningwet. Het Staatstoezicht op de Volksgezondheid, dat al sinds 1865 bestond, werd belast met het toezicht op de uitvoering, tezamen met een afdeling Volkshuisvesting.

Gemeenten werden gestimuleerd iets te doen tegen de slechte woningen en beleid te maken met bestemmingsplannen. In 1921 en 1931 werden de beide wetten op grond van voortschrijdend inzicht herzien. Als effect van deze wetten zien we dat er vanaf 1921 in Eemnes bouwvergunningen worden aangevraagd, gegeven en af en toe afgewezen. Het dossier geeft inzicht in wie aanvragen, hoeveel bouwplannen er zijn en wat wordt gerealiseerd²⁰.

Laarderweg en omgeving 1900-1920

Uit Tabel 1 blijkt dat het woningenbestand in deze periode in het groeigebied toenam met 43 woningen; aan de Laarderweg en omgeving met 29 (van 37 naar 66), terwijl ook de Heidehoek in de belangstelling kwam met 15 (van 11 naar 26), hoewel daar nog geen ontsluiting van betekenis was. De oude bebouwing aan de dijk kromp daarentegen met 22 woningen. De toename was alleen te danken aan particulier initiatief. Toegenomen welvaart maakte het mogelijk te investeren in nieuwbouw voor verkoop of verhuur.

In deze periode zijn bijvoorbeeld aan de zuidzijde van de Laarderweg in 1904 drie gelijkende vrijstaande woningen met 'mansardedak' gebouwd (Laarderweg 23 t/m 27, oneven) op erfpachtgrond van de Hervormde Kerk²¹. Verder ontstond bebouwing langs de Molenweg en de Streefoordlaan op het terrein van de voormalige buitenplaats Streefoord²². Deze laan is ontstaan toen er in 1915 drie kleine woningen op smalle percelen grond werden gebouwd. Kaart 1 laat – met wegdenken van de Nieuweweg en het verlengde ervan – de bebouwing van de Laarderweg en omgeving in 1922 zien.

De eerste huisjes aan de Streefoordlaan (nr. 8 en 10) uit 1915, destijds zonder aanbouwen en dakpellen (foto auteur).

Hier is nog een bijzondere situatie te noemen betreffende de grond op de Zuidwend die eigendom was van de Hervormde Kerk. Leden van de kerk konden desgewenst op een kavel een huis bouwen. De grond bleef eigendom van de kerk en men betaalde erfpacht. Rooms-katholieke Eemnessers waren kansloos om hier een huis te kunnen bouwen of te huren. Dat werd pas na de bevrijding in 1945 doorbroken door de gemeentelijke toewijzing van huurwoningen. Niet-leden konden later voor flinke bedragen de erfpacht afkopen. Aan de noordzijde lag het anders. Daar was praktisch de hele erfstrook van Wakkerendijk tot Goyergracht eigendom van de familie Perier, die de hogere grond bij Laren wel wilde verkopen. De zuidzijde van de Laarderweg zou richting Laren maar tot aan de Algemene Begraafplaats bebouwd worden, terwijl de rest tot in de jaren 1970 in gebruik bleef als akkerland. Aan de noordzijde werd dicht bij de kern tussen de huisnummers

16 en 38 (van 1930) een stuk grond niet bebouwd. Gaandeweg verschoof het zwaartepunt van de Laarderweg en omgeving richting Laren. Rond de driesprong Molenweg/Laarderweg ontstond in de jaren twintig en dertig een kleine winkerkern: bakkerij Van de Kuinder 1926 (nr. 44), kruidenier Manten 1935 (nr. 51, nieuw), slagerij Perier/Van Hees 1939 (nr. 42c). In het algemeen werd aan de Laarderweg veel kleinschalige handel gedreven. Over dat onderwerp verschijnt in het najaar een apart boek van de hand van Henk van Hees²³.

BESLUIT

Na deze worsteling met de weerbarstige getallen van de bevolking wordt het tijd om in te gaan op de uitbreidingsplannen. Na 1920 ontstonden die, heel ambitieus ook in verband met de realisatie van Rijksweg 1 (nu A1) in 1929. Met betrekking tot de ruilverkaveling rond 1940 kwamen er ingrijpende plannen, die de moeite waard zijn om eens voor het voetlicht te brengen. Eemnes had er zeker anders uit kunnen zien. Daarover meer in deel 4.

LITERATUUR

J. Andrik e.a., *Een eeuw boeren op papier – tentoonstelling over de archieven van drie landbouwcoöperaties in het zuiden*, Noord-Brabant, 's Hertogenbosch 1988; www.zuivelhistorienederland.nl/.../1988_een-eeuw-boeren-op-papier_09-05-2008.pdf.

B. De Boer e.a., *Eemnessers door de eeuwen heen – Een uitgave in het kader van het 650-jarig bestaan van Eemnes*, Eemnes 2002.

M.T. Knibbe, 'De hoofdelijke beschikbaarheid van voedsel en de levensstandaard in Nederland 1807-1913', in: *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 4 (2007) nr. 4, p. 71-107 (www.tseg.nl).

R. Rommes, 'Dringen aan de dijk – Vijf eeuwen bevolkingsontwikkeling van Eemnes', in: *Tussen Vecht en Eem*, 26 (2008) 4, p. 275-287.

G. Veenendaal, *Spoorwegen in Nederland van 1834 tot nu*, Amsterdam 2004.

A. van der Zee e.a., *Eemnes – Geschiedenis en architectuur*, in de serie *Monumenten-inventarisatie Utrecht*, Zeist/Utrecht 1999.

BRONNEN

Oud Archief Gemeente Eemnes, Archief Eemland (AE), toeg. BNR 1005.

W. van Ijken, *Huisnummers in Eemnes 1813-1930*, 2005 (aanwezig bij HKE), uitgewerkte systematische overzichten opeenvolgende huisnummeringen van dezelfde gebouwen, c.q. woningen, op basis van bronnen in het Oud Archief Gemeente Eemnes.

NOTEN

1. Nieuwe huisnummerlijst Eemnes 1813: 188. Bewoonde 'huizen'(onbewoond)/gezinnen volkstellingen: 1839: 203/299; 1849: 196(3)/301; 1859: 199(6)/278; 1869: 291(15)/300.
2. Volgens Kroniek 1068 in 1810. Dit is onbetrouwbaar geacht tegen Rommes p. 280 1170 in 1809 en Kroniek 1148 in 1811.
3. Rommes 2008, p. 280.
4. Kroniek: 1780: 1203; 1800: 1183; 1810:1068 (onbetrouwbaar geacht); 1811: 1148; 1815: 1170; 1822: 1342; 1830: 1351. Rommes, p. 280: 1809: 1170; 1811: 1148.
5. Zie deel 2.
6. 1827: Baarn-Eembrugge; 1828: Groeneveld-Baarn (o.a. Eemnesserweg); 1836: Naarden-Huizen-Blaricum-Laren (Blaricummer Tollaan)
7. Verslagen GS geven over 1857-1860 te hoge inwonertallen aan (wettig/feitelijk per 31 dec.): 1857: 1477/1463; 1858: 1458/1455; 1859: 1460/1451. Volkstelling 1859: 1341, ongeveer gelijk aan 1338 terugrekenend van 1327 op 1 jan.1862 (GS) plus het verlies van 11 over 1861.
8. AE, Burgelijke stand Eemnes 1850-1860, microfiches.
9. Helaas zijn de jaarlijkse rapportages van Gedeputeerde Staten over de jaren 1850-1860 onbetrouwbaar gebleken, zodat beschouwing en toetsing van de periode 1850-1854 niet mogelijk was. Dit vind zijn oorzaak in inaccurate opgaven vanuit Eemnes.
10. De Boer e.a., 2002, p. 19, met opmerking over hoogtepunt van Henk van Hees.
11. J. Out, 'Het oudste Nederlandse R.K. Blindeninstituut te Laren en Eemnes 1842-1851', in: *Tussen Vecht en Eem*, 21 (2003) 3, p. 115-124.
12. Mondelinge aanvulling van Henk van Hees: Hij kwam eerder uit Amersfoort en had ook in Bunschoten gezeten. Na vijf jaren Eemnes vertrok hij naar Waddinxveen.
13. Knibbe 2007, p. 78-79.
14. Verslag GS 1892.
15. Wikipedia: Grote Depressie (1873-1896).
16. Veenendaal 2004, p. 201.
17. Rommes 2008, p. 280-281.
18. Sleumer 1950, p. 72.
19. Van Ijken 2005.
20. AE, BNR 1005-1196.
21. Van der Zee 1999, p. 87-88.
22. Sleumer 1950, p. 32, stelt dat de Streefoordlaan is ontstaan in 1924. Van Ijken toont 1915 als accurate datering aan.
23. Henk van Hees, *Van ballenwinkeltjes tot Minnehof*, Eemnes 2012 (verwacht november).

De dood van een erfgooiër

100 PLAATSEN VAN HERINNERING TUSSEN VECHT EN EEM

Half oktober verschijnt de bundel *De dood van een erfgooiër - 100 plaatsen van herinnering tussen Vecht en Eem*. Uit alle plaatsen die binnen het gebied van Tussen Vecht & Eem vallen, zijn verhalen opgenomen: schokkende, spannende, ontroerende, amusante of verrassende verhalen. Alle stukjes zijn geschreven door lokale historici die lid zijn van een van de historische kringen. In de omgeving van Eemnes zijn dat onder vele anderen: Frits Booy uit Baarn, Bep De Boer uit Laren, Jan Verwaal uit Blaricum en Jaap Groeneveld uit Eemnes. Negen stukjes gaan over Eemnes, elf over Laren, twaalf over Blaricum en drie over Baarn. De redactie van het boek bestaat uit Henk Michielse, Jaap Groeneveld, Eva Schild en Ruud Gortzak.

De bundel is fraai uitgegeven door BDU Boeken, full colour gedrukt. De verhalen beslaan één of twee pagina's. Bij elk verhaal staat, naast één of meerdere afbeeldingen, in een kleurenkadertje ook vermeld welke herinneringsplaats er nog te bezoeken is, zoals de plek waar de erfgooiër Hendrik Smit werd doodgeschoten en waar binnenkort voor hem een monumentje komt, aan het einde van de Schapendrift in Blaricum.

Kortom, een mooie bundel om bijvoorbeeld cadeau te doen voor Sinterklaas of de feestdagen. De winkelprijs bedraagt € 17,50, maar leden van de Historische Kring Eemnes (HKE) kunnen

het boek ontvangen ad € 15 per exemplaar door vóór 15 oktober te bestellen. Daarna zal de winkelprijs van €17,50 gelden.

Bestellingen kunnen worden gestuurd aan:

e-mail: info@historischekringeemnes.nl

per brief: Historische Kring Eemnes,
Raadhuislaan 2-A,
3755 HC Eemnes

In de Oudheidkamer, op bovenstaand adres, zal ook een intekenlijst liggen.

Herfstavond

DE OCRIETFABRIEK VAN EEMNES EN BAARN

Aan de Eemnesser kant van Eembrugge staan de gebouwen er nog, maar de Ocrietfabriek is verder verleden tijd. Tijdens de dia-lezing in De Hilt kijken we terug naar het begin van de fabriek, kort voor de Tweede Wereldoorlog en vooral naar het leven van het bedrijf daarna. De fabriek maakte onder andere het *Lavet*, dat in de jaren

vijftig en zestig een grote verbetering was in de badkamer van jonge gezinnen. Ook waren aanrechtbladen voor de keukens van Bruynzeel en andere fabrikanten een belangrijk product. Vele jaren werkten er honderden mensen. Zij kwamen niet alleen uit onze regio, maar ook uit Drenthe. Er werden zelfs Marokkaanse en Turkse medewerkers geworven in Antwerpen.

Ongeveer twee jaar geleden hebben Rom van der Schaaf en Mathijs Witte onderzoek gedaan naar de historie van het bedrijf. Op 15 november zal Mathijs Witte aan de hand van veel foto's vertellen over het bedrijf en over de mensen die er werkten. Wij verwacht

ten bij de bijeenkomst een aantal oud-medewerkers en nazaten. Mogelijk vullen zij de pre-

sentatie aan met wat persoonlijke herinneringen aan het bedrijf, van hen zelf of uit de verhalen van verwanten.

De spreker Mathijs Witte woonde tot zijn studietijd in Baarn. Als lid van het bestuur van USINE (Utrechtse Stichting voor het INDUSTRIEEL Erfgoed) werkte hij mee aan het onderzoek.

Rom van der Schaaf

DONDERDAG 15 NOVEMBER, 20 UUR,

TONEELZAAL VAN DE HILT

Overzicht van de Ocrietfabriek in 1957, toen het bedrijf heel snel groeide (foto KLM-Aerocarto N.V.)

Schenking schilderij hervormde kerk Eemnes-Buiten

Onlangs ontving de HKE een groot schilderij van de hervormde kerk in Eemnes-Buiten. Het is rond 1925 geschilderd door Jacob Eriks, indertijd een bekende Larense kunstschilder.

DE KUNSTSCHILDER

Jacob Eriks werd geboren in Amsterdam op 2 december 1895. Hij volgde zijn kunstopleiding in zijn geboorteplaats. In 1924 vond hij een atelier in Laren aan het Koloniep pad 3, waar hij tot zijn huwelijk in 1928 een waar klui-zenaarsleven leidde. Hij trouwde in dat jaar met Petronella Adolphina Grolle. Eriks werd bekend als landschapsschilder en portretschilder. Hij bleef een actief kunstschilder, die zijn verdere leven in Laren doorbracht en daar op 26 december 1965 overleed.

HET SCHILDERIJ

Rond 1925 is Jacob Eriks tot geloof gekomen. Uit een gevoel van dankbaarheid heeft hij toen een schilderij gemaakt van de hervormde kerk van Eemnes-Buiten en omgeving. Hij heeft het doek vervolgens aangeboden aan de hervormde gemeente van Eemnes-Buiten. Men heeft dit aanbod echter niet geaccepteerd. Daarop kreeg het schilderij een prominente plek in het atelier van Eriks in Laren. In 1941

trouwde een broer van zijn vrouw, Everhard Hendrik Grolle, met Anna Elizabeth Catharina Nahuijsen. Zij kregen bij hun huwelijk het schilderij cadeau van Jacob Eriks. Het bleef in hun huis in Maartensdijk hangen tot het overlijden van Everhard Hendrik Grolle in 2011. Het werd toen geërfd door zijn beide kinderen: J.J. Grolle en A. Polderman-Grolle, die het op hun beurt nu geschonken hebben aan de Historische Kring Eemnes. Zij vertelden ons ook deze voorgeschiedenis.

Het is een zicht op de kerk vanaf de Laarderweg, tussen de huisnummers 3/5 en 7. Bijzonder is dat op dit schilderij de contouren nog zichtbaar zijn van de oude pastorie van de hervormde gemeente, in die tijd aan de Kerkstraat. Dit pand is eind 1930 afgebroken.

Het bestuur van de HKE is de familie Grolle zeer dankbaar voor deze schenking.

Namens de HKE, *Henk van Hees*

ADVERTEERDERS:

Restaurant Eemland,
Partycentrum 't Koetshuys
Rabobank Soest Baarn Eemnes
Notariskantoor mr. W.A. van der Sluis
De Valk Hensbergen Opticiëns
Welkoop, Groen & Doen
Collectie Streefoord Kunsthandel
A.J.M. van der Wardt, Eemnes

SPONSORS:

Aannemingsmaatschappij ZVS B.V.
Eemnes
Gooiland Beveiliging B.V. – Eemnes
Adrie Hoogland Vastgoed B.V. – Eemnes
J. van Ijken B.V. Oude Bouwmaterialen
Vrienden van de Oudheidkamer

De Historische Kring Eemnes is een door de Belastingdienst erkende Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI), waardoor belastingvrije schenkingen aan de vereniging kunnen worden gedaan.

Van onze vrienden moeten we het hebben!

‘Vrienden’ vervullen stille wensen van de HKE

Voor minimaal 15 euro p.j. kunnen leden
‘vriend’ worden van de Oudheidkamer.

*Vraag inlichtingen of geef u op bij:
J. Frantsen, 035-5310442*

VRIENDEN VAN DE OUDHEIDKAMER

INLEVEREN KOPIJ

- Kopij
- handgeschreven of getypt in overleg met redactie,
 - op drager (met afdruk) en illustratiemateriaal naar J. Smids, Graanoogst 3,

- per e-mail (tekst) aan: hke-lay-out@xs4all.nl

Kopij voor het volgende kwartaalboekje ontvangen wij graag voor 15 november 2012.